

FELSEFE VE DİN EĞİTİMİ İLİŞKİSİNDE FELSEFİ KAZANIMLAR

Ömer DEMİR^(*)

Öz

Bu çalışmada din eğitimi ve felsefe ilişkisi bağlamında din eğitiminde felsefi kazanımların neler olabileceği araştırılmıştır. Konu öncelikle din, eğitim ve felsefe ilişkileri bağlamında ele alınmış daha sonrada din eğitiminde felsefi kazanımlar; amaç oluşturma, felsefi tutum geliştirme, akli kullanmaya teşvik ve düşüncüyü harekete geçirme, tutarlılık, bilinçli yaşama, üst düzey akıl yürütmeler, eleştirme, sorgulama, özgürlük, hoşgörü, ilişkilendirme, karşılaştırma, kötülükten kaçınma, soru sorma, kendini tanıma ve gerçekleştirme, düşünceleri savunabilme, farklı düşünce, bilgi ve kültürlere açık olma, değişim ve gelişim, düşüncüyü etkili bir şekilde dile getirme, bilgeliği ve bilgiyi sevmek, bağımsız akıl yürütme ve kararlar alabilme, bütüncül bakış açısı geliştirme, doğru bir din anlayışı geliştirme, inançları ve düşünceleri güçlendirme ve empatik düşüncüyü geliştirme başlıkları altında toparlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Felsefe, Eğitim Felsefesi, Felsefi Tutum, Felsefi Kazanım.

Philosophic Objectives on the Relationship Between Religion Education and Philosophy

Abstract

It has been researched on this study what philosophic objectives would be on religion education within the context of relation between religion education and philosophy. The subject has been firstly considered within the context of religion, education and philosophy and then philosophic objectives on religion education have been collected under the following titles; creating purpose, developing philosophic attitude, encouragement of using mind and activation of thoughts, consistency, living consciously, high level reasoning, criticizing, investigation, freedom, tolerance, overarching, comparing, avoiding from evil, asking question, self-knowledge and realization, defending opinions, being open to different idea, information and cultures, change and development, expressing thoughts effectively, liking wisdom and knowledge, reasoning and deciding as independent, developing holistic view, developing a correct religion view, empowering beliefs and thoughts and developing empathetic thought.

Keywords: Religion Education, Philosophy, Education Philosophy, Philosophic Attitude, Philosophic Objective.

^(*) Yrd. Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
(e-posta: odemir@bayburt.edu.tr)

A. Giriş

Sosyal bilimler; tarih, ekonomi, toplumbilim ve ruhbilim gibi insan ve toplumsal gerçekliğin farklı alanlarını, kendilerine özgü bilimsel yöntem ve yaklaşımlarla incelemeye, anlamaya, yorumlamaya yönelik çalışmalar yapan bilimsel alanlardır.¹ Söz konusu bilimsel alanlar kendi özel alanlarında bağımsız faaliyette bulunsalar da birbirleri ile yardımlaşır, birbirlerinden etkilenir ve ulaştıkları sonuçları kullanırlar. Din olgusu da sosyal bilimlerin ilgi alanındaki bilimsel alanlardan biridir. “Din-bilim alanı” çalışmalarını üç temel olgu üzerinden yürüttüğü söylenebilir. Birinci olgu her türlü etki ve ilişkiden uzak; insan, toplum ve kültürden bağımsız, yalın “din” olgusudur. Bu olguyu inceleyen, araştırma konusu yapan alan “ilahiyat” alanıdır. İkinci olgu dinin insan, toplum ve kültürle bulunduğu güncel ve tarihi alandır. Bu alan ise din psikolojisi, din sosyolojisi, din felsefesi, dinler tarihi gibi “din bilimleri” tarafından araştırma konusu yapılır. Bu alan dinin bireysel, toplumsal, kültürel ve tarihi gerçekliğini araştırır. Üçüncü bir olgu ise bireyin her iki olguya karşı geliştireceği tutum, anlayış ve yorum ile ilgilidir. İşte bu son olgu din eğitimi biliminin ve din eğitimi uygulama alanının çalışma sahasını oluşturur. Din eğitimi öğrenenin din ve onun sosyal, siyasal, tarihi, ekonomik vb. tezahürlerine karşı geliştirilmesi gereken tutum, anlayış ve yorumunda ona yardımcı olmayı, dini algı ve iletişimde katkı sağlamayı ve rehberlik etmeyi amaçlar.

Gerçekleştirilecek din eğitiminde “din eğitimi” ile “dini eğitimi”n farkının bilinmesi önemlidir. “Dini eğitim”de yalnızca belli bir din referans alınır. Öğrenen kişiye seçeneği olmayan yorum ve anlayışlar aktarılır. Bireysel, sosyal ve kültürel ihtiyaçlar dikkate alınmaz. Ayrıca din dışı alanlarda üretilmiş bilimsel bilgiler din eğitiminde kullanılmaz. “Din eğitimi”nde ise yalnızca din referans alınmaz. Din eğitimi, dini bilgi yanında insanın ürettiği her türlü bilgiye açıktır. Din eğitiminde bireysel, toplumsal, kültürel ve evrensel şartlar ve dinamikler dikkate alınır, eğitim bilimleri başta olmak üzere diğer tüm sosyal bilim alanlarında üretilmiş bilimsel bilgiden yararlanır. Ayrıca farklı yorumlara, anlayışlara ve karşılaştırmalara açıktır. Diğer bilimsel alanlar ile ortak çalışma alanlarında işbirliği yapmayı önemser.

Yeni bir bilim dalı olan din eğitimi alanının diğer bilimsel alanlarla olan ilişkileri ve onlardan yararlanma imkân ve fırsatları üzerine yapılacak akademik çalışmalara ihtiyaç vardır. Din eğitiminin yakından ilişkili olduğu bilimsel alanlardan biri de felsefedir. Din eğitimi ve felsefe ilişkisi “eğitim”, “felsefe” ve “din” alanlarının kesiştiği ortak paydada oldukça kapsamlı geniş bir konudur. Çalışmada bu ilişkilere giriş mahiyetinde yer verilmiş, konu din eğitimi ve felsefe ilişkisi çerçevesinde din eğitiminde felsefi kazanımların neler olabileceği sorusu ile sınırlandırılmıştır.

1) Tüba Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü <<http://www.tubaterim.gov.tr/>> 12.08.2015

B. Felsefe

Felsefe varlık, bilgi ve değerler dünyası ile ilgili, mantık, ahlak, güzel duyu, fizik ötesi ve bilgi kuramı gibi konuları içine alan çok kapsamlı bir bilim alanıdır. Her konu ile ilgili olabilecek düşünme merkezli üst bir etkinlik olan felsefe kavramının bağlayıcı bir tanımı olmamakla beraber genel olarak felsefe, bilgelik-hikmet sevgisi olarak tanımlanmaktadır. Sözlükte ise şu tanımlara yer verilmiştir. 1. Gerçeğin tümünü, özdek ve yaşam ile ilgili türlü belirtileri neden, ilke ve erekler bakımından inceleme amacı taşıyan düşünce etkinliği. 2. Bilgi, kavram, inanç ve kuramların çözümlenmesi ve eleştirilmesinde açıklık arayan düşünme yöntemi. 3. Bir kimsenin kişisel davranış ve düşüncelerine kılavuzluk yapmaya yarayan toplu ve tutarlı görüş. 4. Genel olarak mantık, ahlak, estetik, fizikötesi ve bilgi kuramı gibi dallardan oluşan geniş bilim alanı.² Diğer bazı tanımlarda ise felsefe; doğruya varmak, var olanı bilmek için düşüncenin yöntemli bir çalışması, ilk nedenlerin ilmi, olayların temeline inme, evrenin özünü araştırma, gerçeği bütünüyle değerlendirme, problem merkezli akıl yürütme, önermelere ve kavramalara dayalı bir sistem oluşturma, yaşama bakış açısı gibi özellikleri ile öne çıkartılmıştır. Felsefe, insan hayatına ve evrene karşı bir tavır alış, akılcı incelemeye ve yaratıcı düşünceye dayalı bir yöntemdir. Dilin mantıksal analizi, kavramların ve sözcüklerin tanımlanması ve anlamlarının aydınlatılmasına çalışır. Bilimlere yol göstericilik yaparak onlara amaç, yöntem ve teknik önerir.³ Felsefe, insanın niteliğini, varlığı ve varoluşunu, dünyanın yapı ve işleyişini anlama, gerçeği bulma ve öğretme yolunda bir bitmeyen derinleşme, insanı iyiye, doğruya ve güzele yöneltten bir düşünce etkinliğidir.⁴ Felsefe boş söz oyunu, kavram kargaşası ya da dilsel oyunlar değil düşünmeyi sürdürme, doğruyu ve hakikati bulma yolunda özgürleştirici bir yürüyüştür.⁵ En genel anlamı ile felsefe; varlık, bilgi, hayat, insan, ahlak, sanat ve din gibi pek çok konuda genel objektif tutarlı eleştirel; kavramsal spekülasyona dayalı ispatlı bir temellendirme yapmaya çalışan düşünce etkinliğidir.⁶

Felsefe alanı birbirinden farklı anlayış biçimleri, yaklaşımlar ve felsefi akımlar barındırdığından dolayı bir tür felsefe etkinliğinden söz etmek mümkün değildir. Bunun dışında hemen hemen bilimsel alanların tamamının felsefe ile bir ilişkisi vardır. Bilim felsefesi, matematik felsefesi, tarih felsefesi, hukuk felsefesi, siyasal felsefe, ahlak ve değerler felsefesi gibi her bilim ve sanat alanı kendi felsefesini oluşturmaya çalışır.⁷ İster pratikten hareket etsin isterse teoriden hareket etsin herhangi bir bilim alanı oluşmadan

2) TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*. TDK Yayınları, Ankara 2005.

3) Erkilic, Turan Akman, *Eğitim Felsefesi Tanımı Konusu Özellikleri ve Gelişimi*, s.1-4, http://home.anadolu.edu.tr/~aboyaci/ders/eb/kaynaklar/T_Erkilic1.pdf

4) Erkilic, *age*, s.3.

5) Veysel, Çetin, *Felsefe Bir İşe Yarar mı?*, Etik Yayınları, İstanbul 2007, s.54.

6) Köz, İsmail, *Felsefenin Mahiyeti*, Ed. Mehmet Bayraktar, Ankuzem Yayınları, 2007, s.7.

7) Örs, Yaman, *Felsefe Konusunda Geleneksel Tutum ve Temel Yanılgılar*, Bilim Eğitim ve Düşünce Dergisi, 2001, C. 1, S. 1, s.6.

önce nazarı bir düşüncenin ortaya konması gerekir. İşte bu bakımdan her bilimin gerek başlangıcında ve gerekse sonunda bir felsefesi vardır.⁸ Her bilimsel alanın felsefeye açılan bir kapısı vardır.⁹

Felsefi sistemler oluşturulma geleneğinin terkedildiği günümüzde felsefi çalışmalar yerini daha çok felsefi yöntemlere bırakmıştır. Artık her alanın felsefe yapmaya ihtiyacı vardır. Bu nedenle genel bir felsefe anlayışı her alanın kendine özgü ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Felsefe farklı bilgi alanları için bir yaklaşım tarzı, ulaştığı sonuçları sorgulamayı, eleştirmeyi, irdelemeyi, incelemeyi deneyen zihinsel bir faaliyet türü olarak işlev yapmaktadır. Bu çabanın ölçütleri olarak öne çıkan rasyonellik, tutarlılık, geçerlilik, kapsamlılık ve evrensellik gibi kriterler bile eleştiri almaktadır. Dolayısı ile günümüzdeki felsefi faaliyet, çözümleyici, eleştirici, ilişkilendirici ve anlayıcı bir çaba olarak görülebilir. Bu bakış açısı ile her alanın kendisine ait ilmî iddia ve gerekçelerini açıklayacak/yorumlayacak felsefi yöntemlere, tahlil ve tespitlere ihtiyacı vardır.¹⁰

Bilimsel alanlar köken olarak felsefeye dayanır. Bütün ilimler öz veya üvey olsun felsefenin çocuklarıdır. Felsefe bütün ilimler ile ayrı ayrı ilgilenir. Kendi alanı ile ilgisi bakımından ihtiyaçlarını karşılar. Bilim dalları yalnızca olgular ile ilgilenirken felsefe olgular yanında değerler, anlamlar, manalar, idealler veya amaçları konu edinir.¹¹ Bu nedenle felsefe ilim dünyasında aile büyüğü sayılır. Aynı zamanda felsefe bütün ilimlerin patronu ve müfettişidir. Her bilimsel alan ulaştığı bütün sonuçları ve kazanımlarını felsefeye aktarmak ve kendi iddialarını ispat etmek zorundadır. Felsefe de kendisine dönen bu kazanımlarla daha da güçlenerek/zenginleşerek ihtiyacı hissedilen alanlara yardım-yatırım yaparak varlığını sürdürür. Ancak şu gerçeği gözden ırak tutmamalıdır ki bilim tarihi, bilim olmadığı gibi felsefe tarihi de felsefe değildir.

C. Eğitim Felsefesi

Felsefenin katkı sağladığı alanlardan biri de eğitimidir. Felsefenin eğitim alanında iş görmesine eğitim felsefesi diyebiliriz. Eğitim felsefesi eğitim ve felsefenin kesiştiği yerde başlar. Eğitim felsefesi eğitime hem amaç sunar hem de bu amaca nasıl ulaşılacağı konusunda araçlar önerir, eğitimi meydana getiren tüm kavramları sorgulayıp çözümler, eğitici faaliyetler sırasında ilke ve kuralların neler olması gerektiğini belirler, öğrencilere aktarılacak değerleri tartışır ve eğitimin sosyal ve politik boyutları ile ilgilenir.¹² Eğitim programının geliştirilmesi, öğrenme ve öğretme ortamlarını tasarlanması, öğrenenin niçin eğitileceği, birey, toplum ve bilgi açısından nelerin, ne kadar önemli olduğu konularında

8) Bayraktar, Mehmet, *İslam Düşünce Tarihi*, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2005, s.30.

9) Köz, İsmail, *Mantık Felsefesi*, Elis Yayınları, Ankara 2003, s.9.

10) Bilen, Osman, "Dini Anlama Çabası Olarak Felsefi Anlama", *Kutlu Doğum Sempozyumu - 2000: Üçüncü 1000'e Girenken İslâm*, 2005, s.76

11) Köz, İsmail, *Felsefenin Mahiyeti*, Ed. Mehmet Bayraktar, Ankuzem Yayınları, 2007, s.12

12) Cevizci, Ahmet, *Eğitim Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul 2011, s.11-13.

kılavuzluk yapar. Yetiştirilecek bireylerin niteliklerini belirleyerek eğitim için genel bir çerçeve çizer. Eğitimde temel alınan felsefi yaklaşım, hem eğitim bileşenlerinin tamamını etkiler hem de eğitim bileşenleri arasındaki tutarlılığı denetler.¹³

Eğitim felsefesinin eğitimin amaçlarını tanımlamak, felsefi temellerini araştırmak yanında diğer bir görevi de alan açısından mevcut gerçekliği yorumlamaktır.¹⁴ Felsefe eğitime yönelttiği çeşitli sorular ile eğitime rehberlik etmekte, problemlerini göstermektedir. Dewey'in de belirttiği gibi felsefe hangi alanda olursa olsun eğitimin kapsamı ve alanı, eğitimin ne olduğu veya ne olması gerektiği konusunda düşünce üretilmesine yardımcı olur, eğitim teori ve uygulamalarında yeni bakış açıları kazandırır.¹⁵ Eğitim felsefeleri ile ideal insan yetiştirme modelleri veya düşünceleri doğrultusunda çocuk yetiştirilmeye veya eğitim programları geliştirilmeye çalışılır. İşte bu amaçlar doğrultusunda ortaya konan düşünce akımları eğitim felsefelerini oluşturur.¹⁶

Eğitim felsefesi, eğitim alanındaki uygulamaların eleştirel bir gözle bakılmasına, bütüncül olarak tartışılmasına, durgun, yerleşik ve kanıksanmış düşünce kalıplarının aşılmasına, kabul görmüş bilimsel standartların gözden geçirilmesine aralanan zihinsel bir çabadır. Eğitim felsefesi eğitimle ilgili diğer bilimlerin ortaya koyduğu bilimsel sonuçlardan ve araştırma bulgularından yararlanmak için aracılık yapar. Hali hazırda sürdürülen eğitim faaliyetlerinin dayandığı teorik temelleri incelemek ve bunları eleştirmek de eğitim felsefesinin diğer bir görevidir. Eğitim kurumlarının geliştirilmesi ve eğitim faaliyetlerinin daha nitelikli duruma ulaştırılması için eğitim felsefesinin ortaya koyacağı görüşlere ihtiyaç vardır.¹⁷

D. Din Eğitiminde Felsefi Kazanımlar

Felsefe ve dinin her ikisi de sonsuz gerçeklikle ilgilidir.¹⁸ Felsefe genel olarak varlık, bilgi ve değer üzerinden hakikati araştırır. Din de varlık, bilgi ve değerleri kendi özelinde ele alır. Ancak aralarında mahiyet ve izah tarzı bakımından büyük farklar bulunur. Din, kendisinden asla şüphelenilmeyen, doğruluğu önceden kabul edilen ilahi vahye göre bunları açıklarken, felsefe, şüpheli davranır ve mantıksal analizler ve akıl yürütmeler yolu ile bu kavramları değerlendirir.¹⁹ Varlık, bilgi ve değer insan yaşamında geriye bir şey

13) Akpınar, Burhan, Köksalan, Bahadır, Aydın, Kamil, *Küreselleşme Kısılcığında Türk Eğitim Sisteminin Felsefe Sorunu*, Eğitim-Birsen Yayınları, Uluslararası Eğitim Felsefesi Kongresi, 2009, s.56

14) Wulf, Christoph, *Eğitim Bilimi*, Çev. Hasan Hüseyin Aksoy ve arkadaşları, Dipnot Yayınları, Ankara 2010, s.74.

15) Keleş, Hüseyin. *'Temel Eğitim Felsefesi Akımları Bağlamında John Locke'un Liberal Eğitim Anlayışı*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Erzurum 2013, s.4.

16) Keleş, *age*, s.6.

17) Keleş, *age*, s.7.

18) Jasper, *Karl, Felsefe Nedir?*, Say Yayınları, İstanbul 2000, s.241.

19) Terzi, Ali Rıza, *Eğitim Bilimine Giriş*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2008, s.55.

bırakmaz. Bu durumda insan yaşamının tüm alanları hem dine hem de felsefeye açıktır. Felsefe tabiatı gereği her konu ile ilgili iken dinin de insan hayatındaki her şeye verecek bir hükmü vardır. Din ve felsefenin konularının ortak olması, her ikisinin de olandan çok olması gereken ile ilgilenmesi,²⁰ hayat ve olaylara bütüncül yaklaşımları ikisini birbirine yaklaştırır ve insan yaşamında buluşturur. Ortak yaşam alanında varlığını sürdüren din ve felsefe birbirini dışlayamaz ve insan hayatından kovamaz. Her ikisi de birbirinin gerçeği olarak insanın farklı boyutlardaki varoluşunu gerçekleştirir.

Felsefe ve din anlayışları düşünce tarihinde birbirlerini etkilemiş, düşünce konuları ve içerik olarak birbirlerinden yararlanmışlardır. Çünkü hangi alanda üretilmiş olursa olsun bilgi diğer bilgi alanları ve düşüncelerle zorunlu olarak ilişki içine girer. Kendi gerçekliğini diğer düşünceler ile test eder. Bu nedenle bütün düşünce alanları birbirlerine açıktır ve birbirlerinden yararlanırlar. Örneğin din özellikle ahlak ve değerler alanına apaçık anlaşılır ilkeleri ile ışık tutarken, felsefe de bu ilkelerin doğru anlaşılmasına katkı sağlar. Felsefe; Tanrı, insanın kendisi, gerçekliğin doğası ve hayatın nihai anlam ve amacı hakkında insanın ürettiği zor sorulara cevap arar. Din ise felsefenin ürettiği bu sorulara cevap niteliğinde bilgiler barındırır.²¹ Acaba ne düşünüldüğünde veya hangi sorular sorulduğunda felsefe yapılmış olur? Gerçekten felsefe yapılacak sorular sorulduğunda dinin cevapları ile karşılaşılır. Yani felsefe ve din anlayışları birbirlerine açıktır ve birbirlerine perspektif kazandırır. Kur'an, kendisi ile ilgilenenin yaklaşım amacına, hazır bulunuşluk düzeyine ve entelektüel ve deruni birikimine göre insana etkileşim içine girer, kendini açar ve rehberlik eder.²² Yani beşer anlayışına, muhatabın vereceği değere ve yorumuna bırakılmış bir kitap; bir veri ve pasif bir bilgi kaynağıdır.²³ Kuran'ın hidayet kaynağı olması için aktif hayatın içinde hak ettiği yeri alması, insan düşüncesi tarafından tekrar tekrar yorumlanması ve anlaşılması gerekir. Yorum zenginliğini de Kuran'ın bir mucizesi olarak değerlendirmek gerekir. İlahi rahmet hazinesinden kopup gelen ve suyu hiç kesilmeyen bir nehir, bir pınar gibi...

Hem dini çevrelerde hem de felsefecilerden oluşan bazı çevrelerde felsefe ve dinin bir arada kullanılmasına olumsuz bakan geleneksel bir tepkinin varlığı inkâr edilemez.²⁴ Bunun sebebi filozofların ortak konu alanlarında dinin kabul edemeyeceği görüş bildirmeleri olmuştur. Bu nedenle felsefe tarihinde felsefe ile din ilişkisi filozoftan filozofa değişmiş, konu ile ilgili görüş bildiren düşünürlerden bir kısmı dinin getirdiği bilgileri kabul eder-

20) Yasa, Metin, “*Felsefe ve Din Felsefesi Öğretimi, Modern Dönemde İlahiyat Eğitimi, Müfredatı ve Yöntem Tartışmaları*” *Uluslararası Katılımlı Çalıştayı 19-25 Temmuz 2010*, 2011, s.103.

21) Religious education, http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20110813032310/http://curriculum.qcda.gov.uk/uploads/QCA-07-3351-p_RE_KS4_tcm8-412.pdf

22) 5/Maide Suresi /68.

23) Aydın, Salih, “*Felsefi ve Dinî Açısından Felsefe Eğitiminin Gerekliliği*”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/1, S. 30, s. 113.

24) Bilen, Osman, *Dini Anlama Çabası Olarak Felsefi Anlama, Kutlu Doğum Sempozyumu - 2000: Üçüncü 1000'e Girerken İslâm*, 2005, s. 63.

ken bir kısmı da bu bilgileri kabul etmemiştir. Söz konusu karşılıklı olumsuz tepki ve çatışmaların felsefenin kendi alanını aşması sonucunda oluştuğu söylenemez. Bu durum felsefe alanı açısından gayet normaldir. Çünkü felsefe akıl dışında önceden belirlenmiş birtakım ilkeler ile kendisini sınırlandırmaz ve belli dini hassasiyetlere göre hareket etmez. Fakat felsefe yapılan alanın da kendisini birtakım inançlardan, ön kabullerden tamamen soyutlaması mümkün değildir. Her insanın ve her alanın kendisine göre önceden kabul ettiği bir takım düşünce öncülleri bulunur. Felsefe, kendi içinde tutarlılığı sağlamak için bu öncüllerde bir yanlışlık varsa onu sahibine terk ettirir veya eksiklerini gidererek düzeltir. Sonuçta hangi alanda yapılırsa yapılsın felsefe, genel anlamda herhangi bir şahsın esas inançlarının ve kanaatlerinin toplamıdır.²⁵ Ayrıca din ve felsefe çatışması her din ve felsefe için aynı düzeyde ve aynı konularda gerçekleşmez; farklı felsefi sistemler bütün dinlerle farklı konular üzerinden tartışma ve hesaplaşmaya yönelir. Çünkü her dinin kendine özgü bir inanç yapısı, tarihi geleneği ve uygulamaları söz konusudur. Bu durum güncel ve tarihi tartışmalarda çok açık olarak görünmektedir.

Din açısından bakıldığında felsefenin durumu felsefeden ne anladığınıza ve felsefenin girdiği kılığa göre değişir. Felsefenin de diğer insan eylemleri gibi niyeti, amacı, yapılış tarzı ve sonuçları vardır. Felsefe amacına, yöneldiği işe, gerçekleştirilme tarzına ve sonuçlarına göre değerlendirilmesi gerekir. Din açısından felsefe duruma göre helal, haram, farz veya mubah olabilir. Felsefe yerine göre hikmet, yerine göre asalet, yerine göre tahkik, yerine göre şüphe, yerine göre inkâr veya zulüm olabilir.

Felsefe, insanın düşünsel gölgesidir; bazen insanın içindeki meleğin sesi bazen şeytanın vesvesesi olarak varlığını sürdürür. Onun için felsefe yalnızca bilimsel alanda değil insan hayatının her yanındadır. Felsefe yapmamak mümkün değildir. Felsefe her zaman her yerde herkes ve her görüş için vardır; hiçbir alanda felsefe yok edilemez. Çünkü felsefe insan olmanın doğal sonucu insan hayatında her zaman vardır. Felsefe yapmanın niteliği değişse de felsefe her zaman yapılır. Eğer felsefe soru sorma, akli kullanma, düşünme, eleştirme, ne bilip bilmediğini sorgulama ise bu her durumda insanın bir niteliği olarak insandan ayrılmaz.

Felsefenin zararına gelince, iyi ve kötüye açık olan insanın elinde yeryüzü cennetini vadeden din bile insan yaşamını cehenneme dönüştürebilir. Dinler tarihinde ve Kuran'dan önceki vahiy mensuplarının bazı uygulamalarında bu durumu gözlemlemek mümkündür. Unutulmaması gereken din gibi felsefenin de ona yaklaşan insanın niyeti ile ilgili beşeri bir etkinlik olduğudur. Din değerler ile felsefeye, değerlerin değerini ölçmek tartmak ile de felsefe dine katkı sağlar.

Yapılan bu açıklamalar bağlamında din eğitiminde felsefî kazanımlar aşağıdaki başlıklarda toparlanabilir.

25) Necmeddin Tozlu, *Eğitimden Felsefeye*, Bayburt Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2014, s.20.

1. Amaç Oluşturma: Hedef davranışların neler olacağı konusunda felsefe hem eğitime hem öğretmene hem de öğrenene yardımcı olabilir.²⁶ Sağlam amaçları olmayan bir insan hiçbir sağlıklı bir eylemde bulunamaz. İnsanın amaçlı yaşaması kaçınılmaz olarak insanı felsefe ve din ile buluşturur. Çünkü din ve felsefe ideal olanın peşindedir.

2. Felsefi Tutum Geliştirme: Felsefi tutum bir tür zihniyet ve vaziyet alıştır. Zihniyet, zihnin akıl yürütürken içinde bulunduğu ruhsal durum, düşünsel birikim, uygarlık derecesi gibi birçok nitelikten oluşur. Bu nitelikler akıl yürütmede kullanılan kavramalara anlam kazandırır. Felsefi tutum bilgiye dayalı eylemlerin gerektiği gibi yapılması konusunda yol gösterir. Felsefi tutum bütünselliği yanında eleştiri ve hoşgörü gerektirir.²⁷ Din eğitiminde felsefi tutum ile amaçlanan, öğrencilerin bağımsız akıl yürütme yolu ile dinî ve ahlâkî kanaatlerinde ve kararlarında doğru sonuçlara ulaşmalarına öğrenme ortamı hazırlamaktır. “Mükemmel bir felsefi tavır, olayları kritik etmeyi, araştırmayı, meseleleri bütün yönleri ile ele almayı, açık fikirliliği ve toleransı ifade eder.”²⁸ Felsefi tutum din eğitiminin bütün eğitim süreçlerinde kullanılabilir. Fakat özellikle şunun altını çizmek gerekiyor. Felsefi tutum olay ve olgulara biraz dışardan, uzaktan bakma, paranteze alarak görme, kümülatif bir değerlendirmede bulunma, genel birikimden hareketle problemlere müdahale etmektir. Böyle bir sonucu kazandırdığı için felsefe “nihâî bilgileri te’ mîn eden bir ilim” olarak tarif edilmiştir.²⁹ Din eğitiminde felsefi tutum sosyal bilimlerden elde edilmiş bütün bilgilerin, verilerin ve dinden kazanılmış bilgilerin birleştirilerek ortak bir kararla uygulamaya geçtiği bir irade ve yaklaşımı ifade eder. Başka bir ifade ile felsefi tutum, din dışı ve din içi bilgilerden hareketle tüm alanlarda kazanılmış bilgilere dayalı zihinsel bir duruştur.

Dine giriş yollarından biri, belki de en önemlisi akıl ve tefekkür yoludur. Çünkü düşünmeyen, soru sormayan, araştırmayan hakikati bulamaz. İnsan kendi düşüncesinin farklı boyutlarını keşfedip tanıdıka tefekkür dünyasının zenginliğini keşfetmiş olur. Felsefi tutum içinde yer alan düşünme çeşitleri ve becerileri insanın tefekkür dünyasını meydana getirir. Din eğitimine muhatap insan vahiy ile tanışmadan önce de tanıştıktan sonrada en önemli araç olarak tefekkürü kullanır. Bu burumda din eğitiminde felsefeden hem vahiy ile karşılaşmadan önce, hem de vahiy sonrasında olmak üzere yararlanır. Felsefe insanın zihinsel imtihanıdır. İnsanlar inandık dediği zaman felsefe onlardan uzaklaşmaz. Hatta daha çok yaklaşır. Ancak felsefe imandan sonra sıfırdan iş görmez. Ulaşılan hakikati daha derinden ve daha içten yaşamak için bir vasıta olur. Bu durumda din eğitiminde felsefe yapmak ya hakikat arayışı veya bir hakikatin tespiti ve değerlendirilmesi veya ulaşılan hakikatin daha da ileriye taşınması için zihinsel çaba göstermektir. Bu da cehalet, zan ve yanlış karşı yapılan bir cihaddır.

26) Sönmez, Veysel, *Eğitim Felsefesi*, Arı Yayıncılık, Ankara 2011, s.50.

27) Öner, Necati, “*Felsefi Tutum*”, *Felsefe Dünyası Dergisi*, 1995, S.18, s.3.

28) Tozlu, age, s.2.

29) Orhan, Sadeddin, “*Felsefe Nedir?*”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, S. 3, s. 189.

Felsefe din eğitiminin her aşamasında hemen yanı başında bulunur. Din eğitimi alanında felsefe iman öncesi ve sonrası farklı işlev görür. Felsefe din eğitimi alanında iman öncesinde iman arayışı olarak iş görebilir. Çünkü imana ancak aklını kullanan, sorgulayan insanlar ulaşabilir. Felsefe imandan sonra, görevi anlamaya, öğrendiklerini denetlemeye, bildiklerini gözden geçirmeye yarar. Daha sonrada yetinmemeye ve daha güzelini araştırmaya daha başka ilişkiler keşfetmeye sürükler. Felsefe insanın öğrenme ve merak atıdır. Oradan oraya ve daha uzaklara onunla gider. Felsefe insanın zihnini kamçılar, düşünce genlerini diri tutar. Her anlayış bir yorum biçimidir. Özellikle dini yorumların olgunlaşması ve kemale ermesinde felsefî eleştirilerinin büyük önemi vardır. Gelinek noktanın doğruluğunu araştırır. Dini yükümlülüğün şartının akıl olması bir giriştir. Akıl sorumlulukların her birini yerine getirmede insana rehberlik edecek bir yetidir. Hidayet öncesi ve hidayet sonrası felsefe yapmanın önemli farklılığına dikkat çekmek isteriz. Felsefede kesin inançlar yoktur. Arayışı sürdürme vardır. Oysa hidayet bir buluştur. Hakikati arayış farklı açıdan devam etmektedir. İmanda şüpheye yer yoktur. Bu saatten sonra yapılacak olan yine Kuran merkezli bir tefekkür olayıdır. Tefekküre hükmü anlamak için yapılan akıl yürütmeye istidale kim karşı çıkabilir. Arayış sürmeyecek midir? Eğer beşeri hakikat arayışı süreceyse bunun adı felsefedir. Hidayetten önce bir insanın yapacağı en hayırlı iş felsefe yapmaktır. Varlık, insan ve değer hakkında düşünmekten daha hayırlı ne yapılabilir? Hidayetten sonra yapılacak en hayırlı iş yine felsefedir, tefekkürdür hikmet arayışıdır. Hidayet ile beraber artık arayış ve sorgulamanın bir amacı vardır. Daha iyi bir insan olmak için bütün zihinsel çabanın ortaya konulması kadar daha hayırlı ne iş olabilir? Hikmet ve tefekkür; hem bir ibadet, hem aklın şükürü hem de Kuran'ın düşünce ufkunda çile çekmektir. Zihnini insan olmaya zorlamaktır. Bu nedenle dine en yakın alan felsefedir. Felsefenin sorduğu sorular din açısından önemlidir. Doğru inanca ulaşmada felsefî tutum dine aykırı değildir. Çünkü felsefe ile uğraşmayan felsefe yapmayan bir insan dinin cevabı ile karşılaşmaz. Felsefe insanı sıradan bir canlı olmaktan kurtarır. Soru sormayan, soru üretemeyen bir insana din kapısını açmaz. Hakikati araştırma ve geliştirme için düşünce yolunda olmak ve ondan ayrılmamak gerekir. En kötü felsefe düşüncesizlikten iyidir.

Din Allah'tan gelen bir hakikat, aydınlatıcı bir yaşam rehberi, bir nur, doğru ile yanlışlığı gösteren bir furkan, âlemlere öğüt ve rahmettir. Ancak bu ilahi nimetten yararlanmak için beşeri bir emeğe ve çabaya ihtiyaç vardır. Özellikle de zihinsel bir çabaya ihtiyaç vardır. Tıpkı diğer nimetlerden yararlanılması gibi bu nimet de insanın gayreti ile hazırlanıp sofraya gelecektir. Tıpkı ekmeğe gibi, pilav gibi, şeker gibi... Bu zihinsel çaba felsefeden, akıldan ve düşünme ve düşünceden bağımsız gerçekleşemez. Hem akıl da Allah'ın insana bahsettiği bir nur, bir furkan, bir rehber, bir rahmet değil midir? Akıl ve düşüncenin de tıpkı tüm değerler gibi amacı dışında kullanılması onları değersizleştirir mi? İmana akıl ile ulaşılır, iman sorumluluğu akıl ile gerçekleştirilir, akı kullanmamak ise inkârda kalmaya neden olur. Din eğitiminde felsefe, hakikat arayışı, hakikatin tespiti, değerlendirilmesi veya ulaşılan hakikatin daha da ileriye taşınmasına aracılık yapılabilir. Bu durumda din eğitiminde felsefî tutum hakikat karşısında gösterilen anlam, anlaşılan-

dırma, değerlendirme gibi tüm zihinsel süreçlerin kullanılabilceği insani bir çaba olarak anlaşılmalıdır. Elmalılı'nın belirttiği üzere "Felsefi içtihadın dinî içtihad ile mutlak tešanüdü de umumi hayatın intizam ve ahengini temin eder."³⁰ Felsefe ve din birbirinden ayrıldığında biri "dogma" diğeri de "sahte din" olur. Bu nedenle ortaçağ filozoflarından Augustinus hakiki felsefe ile hakiki dini özdeş kabul etmiştir.³¹ İbn-i Rüşd ise felsefe ile dinin aynı anneden süt emmiş sütkardeşler gibi görmüştür.³² Mâtürîdî de iman ve küfrü insanın zihninde bulunan ve insanın benimseyebileceği bir dinin ifadesi olarak görerek iman ve küfür ancak aklın faaliyetleriyle mümkün olabileceği için akıldan din diye söz ederek, dine akıl ile özdeş bir anlam verir.³³

3. Akıl Kullanmaya Teşvik ve Düşüncüyü Harekete Geçirme: Felsefî tutum düşüncece insan aklının harekete geçmesi, aklın canlı tutulmasını gerektirir. Bir şeyin hakikatinin kavranmasının yollarından ilki akıl ve düşünmedir. Felsefi tutum en basit düşünme şeklinden, çok yönlü ve zorlu problemlerin çözümünde kullanılan derin düşünceye kadar her türlü düşünmeyi içinde barındırır. Akla öncelik vermediğiniz takdirde diğer bilgi kaynakları işlevini yitirir. "Zihinden bağımsız bir şekilde kalp ve bedeni eğitmenin bir yolu yoktur."³⁴ Düşünme, insanın öncelikle dış, sonra iç dünyasını merak etmesi araştırma gereksinmesi duyması üzerine bilinçli bir etkinlik, kafa yorma ve incelemedir. Konu edilen şey hakkında olumlu ya da olumsuz bir yargıya ulaşmaya çabalama etkinliğidir.³⁵ Düşünme bütün bilgi alanları için ilk basamaktır. Dinin emir ve yasaklarının öğrenilmesi ve doğru anlaşılması da zihinsel bir çabayı gerekli kılar. O halde din eğitimi düşünmenin öğretildiği bir faaliyet neden olmasın? Felsefe alanı Kuran'ın önemli kavramlarından hikmet ve tefekkür, tezekkür, tedebbür, taakkul, tefakkuh, taaccüp gibi düşünce anlamlı kavramlar ile doğrudan ilişkilidir. Kuran'ın akı kullanmaya sık sık vurgu yapması din eğitimcilerine felsefe ve mantığı kullanmayı zorunlu duruma getirir. Kuran bütün iddialarını insan mantığı çerçevesinde ortaya koyar. Dine yapılan eleştirilerin mantık çerçevesinde cevaplandırır.

Kendi içinde tutarsızlık bulunmadığını, hakikatin temsilinin ancak tutarlılık ile mümkün olacağını açıklar. Kuran hakikat adına bilgi ve akli kanıt ile ısrarla üzerinde durduğu hakikatin delili saymıştır. Kuran dış dünyada yer alan her türlü olgu ve gerçekliği aklın

30) Akt. Korlaeçi, Murtaza, "Din-Felsefe Etkileşimi", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXXIX, 1999, s. 72.

31) Tanrıverdi, Hasan, "Felsefi Düşünce ve İslam Dünyasındaki Seyri", Uluslararası İslami İlimlerin Teşekkülü ve İslami İlimler Arası İlişkiler Sempozyumu (28-30 Nisan 2014/Bişkek-Kırgızistan) Bildiriler Kitabı, 2014, s. 176.

32) Tanrıverdi, *agb*, s. 184.

33) Arslan, Hasan, "Dine İlgili Düşünce, Tanım ve Algulamalar", *Hikmet Yurdu*, C. III, S. 5, İmam-ı Azam Ebû Hanife Özel Sayısı, 2010, s. 256.

34) Gottlieb, Eli, *Dini Düşüncenin Gelişimi*, Çev. Mustafa Ulu, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2012, C. XII, S.1, s. 270.

35) Veysal, 2007, s.173.

ilkeleri ile açıklar. Bu ilkeler olgularla çelişmediği gibi akılı ve olguları hakikatin bir tezahürü ve göstergesi olarak kabul eder. Temeli olmayan iddiaların geçersizliğine dikkat çeker. Bilgi ve zannın arasını kesin bir şekilde ayırarak akletmenin bilgi temelli yapılmasını ister.³⁶ Kuran, insanın aklını ve duyu organlarını kullanarak hakikati araştırmasını ve bulmasını istemiştir. İnsanın hakikati araması, hakikatten eriştiği kadarını değerlendirmesi ancak aklını ve duyu organlarını kullanması ile mümkündür. Dinin bütün sorumlulukları, akıl ile temellendirilir. Bilgi, anlama, yorum aklın rehberliğinde gerçekleşir. Allah'ın insana hidayeti dışarıdan vahiy içeriden ise insan aklının desteği ile sürdürülebilir. Vahyin hidayeti hakikatin dış-İlahi destekçisi, akıl ise iç inşa edicisidir. Vahyin hidayeti ve akıl birleşince hakikat elde edilebilir. Felsefede çeşitli zihinsel etkinlikler ile akletmenin yolları öğrenildiği için akla verilen hidayet görevi felsefe ile daha kolay başarılabılır.

Kuran'da yeryüzünün ve göklerin yaratılışını düşünerek varlığın amacını düşünmek müminlerin bir özelliği olarak kabul edilmiştir.³⁷ Vahiy ancak bir akıl ile birleştiğinde hidayet ortaya çıkar. Doğru ile yanlış, zararlı ile faydalıyı, güzel ile çirkini aklımızla anlayabiliriz. Vahyin doğruluğunu, güzelliğini ve iyiliğini aklımızla tasdik ederiz. Allah'ın varlığı, birliği ile ilgili ileri sürülen görüşleri, evrendeki düzen ve uyumu ancak akıl ile sonuçlandırabiliriz. Kuran'a göre küfür³⁸ ve ahiret azabına uğrama akletmemenin bir sonucudur.³⁹ Allah kendi yoluna hikmetle çağırmayı emretmiştir. Davet, irşad ve tebliğ hikmeti gerektirir. Allah'ın yoluna hikmet ile çağırarak Allah'ın kesin bir emridir.⁴⁰ Felsefe bütün hikmet ve düşünme biçimleri ve akıl yürütmeler için şemsiye bir kavram olmuştur. Bütün önem ve ehemmiyetine rağmen, insan aklının kâinattaki her şeyi anlamaya, olay ve olguların künhünü kavramaya, her yönü ile zararlı ve faydalı şeyleri tam ve doğru olarak tespit etmeye kâfi gelmeyeceği de bir gerçektir. Kur'an, vahiy olmadan aklın doğruyu bulmasının oldukça zor olduğunu, fakat akıl olmadan da vahyin anlaşılamayacağını önemle vurgulamıştır.⁴¹

4. Tutarlılık: Felsefe çelişkilere yol vermez mantık hatalarını görmeye çalışır. Her iddianın ve öne sürülen görüşlerin akla dayalı delillerle kanıtlanmasını ister. İleri sürülen görüşler ve önermeler arasında tutarsızlıklar varsa bunları ortaya çıkarır. Felsefe ikna ister. Her iddianın ve öne sürülen görüşün kanıtlanmasını ister. İleri sürülen görüşler ve önermeler arasında tutarsızlığı kabullenmez. Başvurduğumuz akıl yürütmenin ikna edebilmesi için öncelikle sağlam dayanaklara sahip olması yani doğru önermelerden yola

36) Akpınar, B., Köksalan, B., Aydın, K., "Küreselleşme Kısacasında Türk Eğitim Sisteminin Felsefe Sorunu", *Uluslararası Eğitim Felsefesi Kongresi, Eğitim-Birsen Yayınları*, Ankara 2009, s. 314.

37) 3/Alî İmran Suresi/ 191.

38) 10/Yunus Suresi/ 10.

39) 67/Mülk Suresi/10.

40) 16/Nahl Suresi/125.

41) Kubat, Mehmet, "İslam Düşüncesinde Aklın Vahiy Karşısındaki Konumu", *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C. VIII, S.1, 2011, s. 113.

çıkması ve savunulan sonucu desteklemesi gerekir. Ayrıca ortaya koyduğumuz akıl yürütmeyi izleyenin hem iyi niyetli olması hem de akıl yürütmemizi değerlendirebilecek yerlilikte olması gerekir.⁴² Felsefî tutum her iddianın ve öne sürülen görüşlerin akla dayalı delillerle kanıtlanmasını gerektirir. İleri sürülen görüş ve önermeler arasında tutarsızlıklar varsa bunları ortaya çıkarır. Öne sürülen her iddianın ve görüşün kanıtlanmasını ister. Bu nedenle akıl yürütmelerinin ikna edici olabilmesi için öncelikle doğru önermelerden hareket edilmesi ve savunulan sonucu desteklemesi gerekir. Bütün bu süreçler için felsefî akıl yürütmeye ihtiyaç vardır.

5. Bilinçli Yaşama: Descartes'ın dediği gibi felsefesiz yaşamak gözü kapalı yaşamaktır.⁴³ İnsanın kendi davranışlarını sebep-sonuç bağından soyutlayarak değerlendirmesi çoğu kez doğru yargıya ulaştırmada insana güçlük çıkarır.⁴⁴ Felsefe ve mantık ile insan doğru düşünme kurallarını öğrenir. Bu sayede daha bilinçli bir yaşam sürer. Felsefenin ana teması olan düşünce, şüpheden idrâke, tasavvurdan tasdike kadar insan aklına ait hâdiselerin, insanın zihnî faaliyetlerinin bütünüdür.⁴⁵ Böylesine zengin bir içeriği yaşam tarzı ile birleştiren bir insan bilinçli yaşamının da kapısını aralamış olur. Dinin insandan beklediği de bu bilinç halini yakalayabilmesidir.

6. Üst Düzey Akıl Yürütmeleri Gerçekleştirme: Felsefe zihnin “anlama ve anlamlandırma” çatısı altında üst düzey akıl yürütmelerin gerçekleştirilmesine aracılık yapabilecek bir alandır. Varlık, bilgi ve değer bütünlüğünde kendi içinde tutarlı, kapsamlı anlamsal bütünlüğe ulaşmak için üst düzey zihinsel becerilere ihtiyaç vardır. Felsefede yaratıcı, eleştirel düşünce, yansıtıcı, analitik, metabilişsel, tümevarımsal, tümdengelimsel, analogik, iraksak, yakınsak, lateral, dönüşümsel, bütünleştirme, hipotetik, global, refleksif düşünme⁴⁶ gibi üst düzey düşünme biçimlerinin tamamı kullanılır. Kuran'ın inananlardan istediği ve önemle üzerinde durduğu “...Akletmez misiniz?”⁴⁷ sorusu ile teşvik ettiği “akletme” eylemi söz konusu düşünme biçimleri olmadan nasıl gerçekleştirilebilir? Kuran'da sorusu Felsefe insan düşüncesini görünenden görünmeyene bilinenden bilinmeyene çevirerek insan aklını en üst seviyede kullanmasına aracılık eder. Gayba açık yönü ile din eğitimi, felsefenin bilinmeyi zorlayan düşünce tarzından yararlanabilir.

42) Taşdelen, İskender, *Mantığın Gelişimi*, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Ankara 2013, s.3.

43) Köz, *Felsefenin Mahiyeti*, s.18.

44) Erdem, Hüseyin Suphi, “*İnsan Şahsiyetinin Gelişimine Holistik Bakış: Felsefi Perspektiften Davranışçı ve Bilişselci Ekolün Eleştirisi*”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, C. I, S. 1, s.194.

45) Bingöl, Abdulkuddüs, “*İslam Düşüncesi ve İslam Felsefesi Üzerine*”, *Felsefe Dünyası*, 1995, S.15, s. 20.

46) Ünal Oğuzhan, *Düşünme Biçimleri*, <http://www.oguzhanhoca.com/dusunme-bicimleri.html> 12.09.2019

47) 36/Yasin Suresi/ 62.

7. Eleştirme ve Sorgulama: Dinin teorik kısmı kabul edebileceğimiz ilahi vahiy ile vahye yapılan beşeri yorum ayırımını felsefe-din ilişkisinde göz önünde bulundurmamız son derece önemlidir. Felsefe her iki alanda da yapılabilir. Dine ve vahye karşı yapılan felsefenin en azından din dışında kalacağını belirtmeliyiz. Fakat beşeri din anlayışı ve algısı ile felsefe kesinlikle karşılaşmalıdır. Çünkü vahyi anlama biçimi sonuçta insan tarafından anlaşılabilir ve yorumlanan bir bilgidir. Bu durum, din anlayışlarının felsefi kritiğe tutulmasına açık olduğunu gösterir. Felsefe ve mantık ile hesaplaşamayan bir din anlayışı insanı hakikate ulaştıramaz. Bu nedenle felsefe dinden çok dindarlık ve din anlayışı ile uğraşır. Çünkü varsa eğer tutarsızlıkların ve çelişkilerin cevabını din değil din anlayışı geliştiren dindar vermek zorundadır. Felsefe, din ve din anlayışları tarafından verilen bu cevapları değerlendirir. Tutarsızlıklar varsa bunları tespit eder ve sorgular. Felsefe açısından dinsel inancın doğrulanması kaçınılmazdır.⁴⁸ Dinin yorumuna ve yorumunun yorumuna yapılan eleştirileri dine yapılmış hakaret, inkâr ve tekzip gibi görmek felsefi tutuma aykırıdır.

Eğitim alanında felsefeden yararlanabilecek konulardan biri de sorgulamadır. Sorgulama ve eleştirel düşünme inançların, düşüncelerin ve dünya görüşlerinin yeniden inşa sürecidir.⁴⁹ Her türlü bilinçli eğitimde öğrencilere kazandırılması gereken, ilk şey sorgulayıcı bir kafa olmalıdır. Hesabı verilebilir bir hayat, tutarlı bir düşünce sistemi, insanı ileriye götüren yenilikler, her alandaki yaratıcılık, sağlam karakter ve güvenilir bir kişilik ancak böyle bir yolla kazanılabilir. Çünkü insanı eyleme hazırlayan düşünce bilgi ve eylemi gerçekleştiren doğru bilgi de ancak sorgulama ile elde edilir.⁵⁰ İnsan tabiatı gereği mükemmel olmadığından eksikliği ve yanlışlığı olan bir varlıktır. İnsan sorgulama ile kendisini ve davranışlarını daha doğru bilgilerle gözden geçirip değerlendirerek gelişme ve olgunlaşma gösterebilir.⁵¹ Felsefenin gerçek işlevi bireysel, toplumsal, epistemik ve ontolojik olarak var olanın eleştirilmesindedir.⁵² Felsefe her alanda hem ulaşılmış hakikatleri gözden geçirmeye hem de ulaşılacak yönlerinin olup olmadığını sorgulamaya, eleştirel düşünce ile bakmak için gereklidir. Felsefe bir çeşit akıllı kullanma, gerekçeleri gözden geçirme, farklı bakış açıları yakalamak için sürdürülen bir çabadır.

Allah mükemmeldir. Onun dini de mükemmeldir. Ancak Allah'ın dini her zaman beşeri müdahaleye açıktır. Felsefe ile dinin beşeri yorumundaki zayıf ve eksik yönlerin tespiti yapılarak Allah'ın dinine yardım edilebilir. Kuran insanın içinde yaşadığı kültür ve geleneği değişmez bir otorite olarak kabul etmemesi konusunda insanı uyarmaktadır.⁵³ Eleştirel düşünme hali hazırdaki bilgi ve düşünme yapılarını yanlış olanı ayıklar.

48) Jasper, *age*, s.242.

49) Tozlu, *age*, s.31.

50) Tozlu, *age*, s.91.

51) Öner, *Felsefi Tutum*, s.3.

52) Veysal, *age*, s.59.

53) 2/Bakara Suresi/ 170.

Bu anlamda eleştirel düşünme zihinsel temizliktir. Din eğitimin en önemli amaçlarından biri de dini bilginin doğruluğunu sorgulamak, gereksiz bilgileri eleştirmekle öğrenenlerin öğrenme yükünü hafifletmektir.

8. Özgürlük: Akıl, değerler ve hakikat ile örtüştüğünde gerçek görevini yapabilir. Aklın özgürlüğüne engel olmak her türlü iyi şeye engel olmaktır. Öncelikle akıl özgür olmalı, engellerden kurtarılmalıdır. Hakikat ile akıl arasında giren her şey aklın işlevsel olmasını engeller. Kişilikli, özgün görüşleri olan ve özgür bir kafaya sahip bir insan eğitim felsefelerinin ideal insanıdır. Bu insan yenilikçi, insani duyguları ağır basan, tefekkürü terk etmeyen her türlü değişmeye ve gelişmeye açık bir insandır.⁵⁴ Felsefe her şeyden önce özgür düşünme ortamı sağlar. Farklı düşüncelerin ortaya konmasında ve birbirleri ile rekabet etmesinde felsefe anlayışı ve kabulü uygun ortam hazırlar. Özgür ve özgün düşünceler felsefi ortamın meyvesidir. Felsefi tutum düşünce özgürlüğünü geliştirir. Özgür düşünceye açık bir kafa yapısı karşılıklı anlayış ve hoşgörü ortamı oluşturmayı sağlar. Hoşgörü felsefi tutumun doğal sonucudur. Hoşgörü ortamı insanların birbirlerine düşüncelerini açmalarını, birbirlerini dinlemelerine aracılık yapar. Hoşgörü olmayan ortamlarda düşünce daha baştan engellenmiştir. Böyle ortamlarda özgün düşünceler üretilemez ve yaşatılamaz. Özgür düşünme farklılıkların kabulü ve garantisidir. İnsana ve insan düşüncesine değer vermenin kapıları ancak özgür düşünce ile atılır. Bağımsız düşünebilme yetisi de özgür bir ortamda kazanılır. Akıl köleleştirildiğinde özgürlük ve irade bir işe yaramaz. Özgürlük aklın çalışma alanıdır. Bu nedenle aklın önu açılmalıdır. Özgür düşünce ile bildiklerimiz ile yüzleşmeliyiz.

9. Hoşgörü: Felsefe farklı düşüncelerin ortaya konması, birbirleri ile rekabet etmeleri ve kabul görmelerine yönelik özgür bir düşünme ortamı sağlar. Özgür düşünce ortamı, karşılıklı anlayış ve hoşgörüyü beraberinde getirerek insanların birbirlerine inanç ve düşüncelerini açmalarını ve birbirlerini dinlemelerine aracılık eder. Hoşgörü olmayan ortamlarda düşünce daha baştan engellendiği için, özgün düşünceler üretilemez ve yaşatılamaz. Bu nedenle insana ve insan düşüncesine değer vermenin temeli ancak özgür düşünce ile atılır. Hoşgörü kabul edilmeyen, beğenilmeyen inanç ve düşüncelere katlanma, tahammül etmedir. Başka ifade ile doğru bulunmayan kanaat ve inançlara dayalı eylemlere özgürlük tanımadır. Karşıtı taassuptur. Taassup sıkıdan sıkıya bağlanılan bir fikir veya inançtan başkasına hayat hakkı tanımamaktır. Düşünce tarihi boyunca yapılan felsefi ve bilimsel etkinliklerin bütünü dikkate alındığında, insanın verdiği hükümlerde çoğulculuğun bulunduğu görülür.⁵⁵ Hoşgörülü olmak insanın özgürlük anlayışından kaynaklanır. Yani hoşgörüyü besleyen özgürlüktür. Allah'ın özgür yarattığı bir insanın özgürlüğüne engel olmak insana yapılabilecek en büyük zulümdür. İnanç ve düşüncede kaçınılmaz

54) Necmeddin Tozlu'dan akt. Yayla, *Ahmet, Tozlu'nun Eğitim Felsefesi Anlayışında Yeni Bir Eğitim İdeali, Eğitimden Felsefe'ye Necmettin Tozlu Armağanı*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, Ankara 2011, s.88.

55) Öner, *Felsefi Tutum*, s.3.

olarak ortaya çıkan çoğulculuk karşısında insanların hoşgörülü olmaları felsefî tutumun geliştirilmesi ile yaşatılabilir. Seçme iradî bir eylemdir ve bilgiye göre yapılıır. İnsanlar seçimlerini ve seçeneklerini bilgi kaynakları ve bilgi seviyeleri ve bunlara dayalı yorumlarına göre yaparlar. Aynı din, kültür ve hatta grup veya cemaatte bile olsa insanların bilgi seviyeleri, kavrayışları, sezîşleri farklı farklı olduğundan, farklı seçimler ve bunlara bağlı farklı eylemler ortaya koyarlar. Görülüyor ki insanın özgür olması farklılıkların nedenidir. İşte bu farklılığı ve sebebini bilmek insanı hoşgörülü olmaya iletir.⁵⁶

10. İlişkilendirme: Felsefenin insana yardımcı olduğu en önemli zihinsel işlevlerden biri ilişkilendirmedir. Varlık, olay ve olgular arasında ilişkileri fark etmek, yeni ilişkiler kurmak ve ilişkileri açıklamak eğitim alanında çok önemli bir düşünme becerisidir. Bir varlığın ilişkisel değeri onun önemini gösterir. Örneğin Allah tüm varlıkla ilişkilidir. İnsan diğer varlıklara oranla daha çok, canlılar cansız varlıklara göre daha fazla ilişki zenginliğine sahiptir. Yeni öğrenilen bilgilerin önceki bilgiler ile ilişkilendirilmesi ya da bilginin yaşanılan hayatla ilişkilendirilmesi ilişkilendirmeye örnek verilebilir. Akıl kelimesinin içinde “alaka ve bağ kurma” anlamı vardır. Akleden kişi fikirleri birbirine bağlayarak bir sonuca ulaşır.⁵⁷

11. Kötülükten Kaçınma: “Kişi felsefe ile var olanların hakikatini bilme ve onları yararları doğrultusunda kullanma imkânına sahip olmakla insana ait erdemleri elde etmiş olur.”⁵⁸ İnsanın kendi içinden başlayıp dünyanın bir ucuna ulaşan kötülük dünyası ile baş edebilmesi için akıl ve düşüncenin hep tetikte olması gerekir. Çünkü kötülükle mücadele ve mücâhede düşüncesiz gerçekleştirilemez. Uyarılmak uyarıyı anlamak ve uyarının sonuçlarını tahmin etmek akıl yeteneğini gerektirir. İnsanlar alettikleri oranda Allah katında bir derece kazanabilirler. Cehennem aklını kullanmayanların bulunduğu bir mekândır.

İyilik veya kötülük yapma yalnızca inanç boyutu, cennet ve cehennem korkusu veya Allah’ın cezası ve sevabı ile anlatılmamalıdır. İyiliğin ve kötülüğün birey ve topluma verdiği yarar-zarar ve insan yaşamında yol açtığı sonuçlar açısından da anlatılmalıdır. Bu anlamda aklı ve gönlü doyuran ikna dili felsefi düşünceye ihtiyaç duyacaktır.⁵⁹ Çünkü ancak düşünce gücü insanı duyguların ve nefsin esaretinden kurtarabilir. Vesvese denilen kötü düşünceyi de ancak iyi bir düşünce yenebilir. Düşünce ile insan gerçek gücüne kavuşur. Duygusal yönümüzü düşüncelerimiz beslediği ve yönettiği zaman gerçek özgürlüğü elde etmiş oluruz. Düşüncesizliğin yolu, bencilliğe ve kendini beğenmişliğe ve doyumсуzulуğa çıkar. Karşısındaki düşünmeyen insan sıradan bir canlı gibi davranmış olur. İnsan diğer

56) Öner, *Felsefi Tutum*, s.3.

57) Bilgiz, Musa, “Kur’an’da Bilgi ve Düşünce Üretimi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2012, C I, S 3, s. 57.

58) Bozkurt, Ömer, *İslâm Filozoflarında Felsefe Hayat İlişkisi, Felsefe Dünyası*, C. I, S. 53, 2011, s. 162.

59) Çelikel, Bülent, “Din Eğitimi Neden Çağdaşlaşamadı?”, *Küreselleşme Sürecinde Eğitim Sorunlarının Felsefi Boyutu Konferansı*, 2009.

insanlara değer verebilecek değer ve düşünceleri içselleştirerek kötülüğe engel olabilir.⁶⁰ Aksi takdirde akıl ile ilişkilendirilememiş hayat biçimi, bireyi kolayca saldırgan, uyumsuz ve uzlaşmaz hale getirebilir.⁶¹

12. Soru Sorma: Temel insani sorular felsefenin ana problemlerini oluşturur. Felsefe sorularla doğar, büyür ve gelişir. Bu nedenle felsefede sorular cevaplardan daha önemlidir.⁶² Felsefe insanın kabiliyetleri oranında sorabildiği sorular ile hayatın her yönünde sürekli oluşum ve gelişimi sağlayan bir etkinliktir. Bu nedenle felsefe, dayanıklılığını ve gücünü cevaplarından çok sorularından alır.⁶³ Sorular düşünsel yenilenme ve bilinç aracıdır. Soru sorma problemi görebilmektir. Sorular değiştirebileceğimiz her şey ile ilgili olabilir. Sorular insan hayatı için daha iyiye, daha mükemmele ulaşmada sıçrama basamaklarıdır. Değiştiremeyeceklerimiz hakkında sınırlarımızın farkında olmamız da soru sorma ve haddini bilme ile ilgilidir. Felsefe insana soru sormasını, gittikçe daha doğru soru sormasını öğretir. Çünkü insan bir işi ne kadar çok yaparsa o işte yetkinlik kazanır. Ancak doğru sorabilmek cevabı bulmaya yardım eder. Yanlış soru ise sorunu problemi içinden çıkılmaz bir duruma getirir ve ölümsüzleştirir. Yanlış sorular insanı yanlış cevaplara yönlendirdiği için insanı yorar. Soru sormasını bilmek ilmin başıdır. Örnek verecek olursak internette arama motoruna yazılan yanlış bir kelime insanın aradığı cevabı bulamaması ile sonuçlar.

Varlığı ve varoluşu daha derinden anlamaya çalışan felsefe, yapısı gereği teslimiyetçi değildir. Şüpheli ve kusur arayıcıdır. Bu özellik felsefeyi sevimsizleştirir. Felsefe gerekli gereksiz sorularla can sıkabilir ve bıktırıcı olabilir. Fakat görüşlerine güvenen her ilim dalı körü körüne bir yola girmemek ve taassuptan kurtulmak için belki şımarık ve sevimsiz disiplin olan felsefe ile arkadaşlık yapmak zorundadır.

Akıl emaneti olan insanın sorabileceği her soruyu sorması bir görev, sormaması ise vebaldir. Aklın sınırları yine akıl ile bilinir. Aklı gidebildiği yere kadar götürüp orada akla sınırlarını göstermek de ancak felsefe ile olabilir. Vahiy olmadan çıkılan yolculukların sonunun nereye varacağı akla gösterilmiş olur. Dinin insan aklının ulaştığı dünya ile haber verdiği ulaşamadığı dünya hakkında söyledikleri için temel oluşturur. Muhkem ve müteşabih burada birleşir. Aklın soru mertebesinde dua mertebesine ulaşması yine kendi içinde çaba ile elde edilir. Allah'ın büyüklüğü ve insanın acizliği insanı dua mertebesine ulaştırır. Bu seviyede insanın kendisi ile değil de Allah ile konuşması gerçekleşir. Çünkü dinî gerçeklik insan aklının bilme sahasını olduğu kadar düşünme sahasını da aşarak bir

60) Tozlu, *age*, s.29.

61) Ural, Şafak, “*Felsefe ve Teoloji*”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, C. I, S. 30, s. 77.

62) Gürsoy, Kenan, “*Felsefe ve Hoşgörü*”, *Felsefe Dünyası*, 1991, S. I, s. 20.

63) Ertürk, Selahattin, “*Türkiye’de Eğitim Felsefesi Sorunu*”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1988, S. 3, s.12.

inanma sahası meydana getirmektedir.⁶⁴ İnsana yalnızca düşünsel alan yeterli olsaydı din gönderilmezdi. Bu nedenle hakikatin biricik kaynağı ve ölçüsü olarak akli kabul etmek insan hayatının çok yönlü problemlerine çözüm olmaz. İnsan imandan da destek almalıdır.⁶⁵ Bu nedenle hikmet yalnızca felsefe değildir.

Dindar ve din ilişkisi felsefe ile filozof ilişkisine benzer. Felsefenin hep, soru sorma, sorgulama, hep şüphe ve hep bir arayış olduğu doğrudur. Filozof ise sorduğu soruların bir kısmına cevap verir, görüş bildirir, sistem kurmaya çalışır. Fakat soru sormaktan vazgeçmez. Dinde insanın sorularına ve merak ettiği birçok konuya cevap verir. Din kendisinin cevap verdiği alanda insanın soru sormasını ister. Soru sormayan insan dinin cevabı ile karşılaşmaz. Arayışta olmayan insan din ile tanışmaz. Din arayışta olan, sorgulayan insana cevap verir. Sorusu ve sorunu olmayan, gerçek ve hakikat derdi olmayan insana bir şey söylemez. Söylese de böyle bir insanın dikkatini çekmez.

13. Kendini Tanıma ve Gerçekleştirme: Şüphesiz insanları diğer canlılardan ayıran en belirgin özelliklerden biri kendi kimliğinin arayışı içerisine girerek, kendisini tanıma yolu ile yaşamının anlam ve değerini bulmak istemesidir. İnsanın mahiyetine dair konular felsefenin alanı içinde yüzyıllardır tartışılmaktadır. İnsan nedir sorusu felsefenin en temel sorusudur. Onun kimliği ve ne'liği üzerindeki felsefi görüşler insanın varlık içindeki hakikatine ışık tutan önemli analizler içermektedir. İnsanın özü ve gerçekliği daha çok akıllı bir varlık olmasında yoğunlaşmıştır. Gerçekten de insan yeteneklerinin ve başarılarının çoğunu düşünce becerisine borçludur.⁶⁶ O halde insanın kendini gerçekleştirme büyük oranda düşünce üzerinden olacaktır.

Kendini bilmeyi amaçlayan her soru insanın kendi özünden ve kendi aklından yola çıkarak bir cevap bulma temeline dayanır. Bu soru ile ilgili kadim değerlendirmeler bulunsa da insanın özellikle kendi akli çıkarımı ile bu sorularına cevap araması gerekir. Dışardan verilmiş cevaplar ve açıklamalar insana yardımcı olabilir. Fakat asıl olan insanın bizzat kendisinin bu soruları sorabilmesi ve bir cevap arayışına girişmesidir. Eğitimin en önemli görevlerinden biri de insanın kendisini gerçekleştirme aracılık etmesi ise o zaman felsefeyi hemen yakınımda buluruz. Felsefe insanın varlık bütünlüğünde kendisini tanımasına, çeşitli karşılaştırmalar yolu ile kendisini gerçekleştirme fırsat oluşturur. İnsana verilen değer ne ise ve insan nasıl tanımlanırsa beklentiler de ona uygun bir davranış ve yaşam tarzı kendiliğinden ortaya çıkmış olur. Bakış açısına göre insan sıradan bir canlı görülebileceği gibi, şerefi ile varlıkların kendisine secde ettiği bir onur da verilebilir. Evren açısından bakılınca insan çok küçük ve değersiz bir varlık gibi görünür. Kendinden evrene bakınca da her şey kendisi için varmış gibi görünür.⁶⁷

64) Dedeoğlu, Münir, “*Epistemolojik Bağlamda Felsefe-Din İlişkisinin Rasyonalitesi ve Felsefi Temelleri*”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 2014, C. III, S. 1, s. 118.

65) Dölek, Haydar, “*Malebranche Düşüncesinde Din-Felsefe İlişkisi*”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, C. XIX, S. 1, s. 43.

66) Erdem, *agm*, s.194.

67) Veysal, *age*, s. 65.

Din eğitimi insanın kendisinin zihinsel ve duygusal çabası olmadan hiçbir insanı kesin doğruya ulaştırılmaz. O halde din eğitimindeki öğrenmeler zihinsel çabayı gerektiren felsefi etkinliklere yer verilmeden gerçekleştirilemez. Eğitimde otoritenin istekleri ile birlikte çocuğun, gencin veya yetişkinin tecrübesi, inancı ve düşünce ve değerleri de belirleyici olmalıdır. Kendisini gerçekleştirmek isteyen öğrenen, zihinsel olarak aktif olmalı, ezberci, pasif ve edilgen olmamalı, tercih ve kararlarında kendi düşünce ve yargıları etkili olabilmelidir.⁶⁸ Kendisini tanıma çabası her zaman sürüp gidecek olan insan, kendisini tanımadığı, eksik ve yanlış tanıdığına, tanıdım zannederek “kendini bilmezlik” bahtsızlığına düşmesi de mümkündür.⁶⁹ Bu insan için gerçek bir trajedi olur. Çünkü insanın zannıyla gerçekleştirdiği kendisine her zaman yabancı kalacaktır. İnsan hayatı, yaşam tarzı, dünya görüşü ile ilgili felsefi görüşler, yorumlar ve farklı akımlar insanın kendisini tanımasına, inanç ve düşüncelerini damıtmasına katkı sağlayabilir.

14. Düşünceleri Savunabilme: Felsefe dünyasından gelebilecek soruları anlayabilmek ve doyurucu, etkin ve makul cevaplar verebilmek için de felsefeden kopmamak gerekir. Kant felsefeyi, kendisini akla dayanan nedenlerle meşru kılmak ve haklı çıkarmak iddiasında zihinsel bir etkinlik olarak görür.⁷⁰ Felsefe dünyasından gelecek her soru art niyetli olarak görülmemelidir. Soru dünyasına arkasını dönmek, görmezden gelmek, ilgilenmemek, ciddiye almamak; inanç, düşünce ve görüşleri çürütür, gençleri ve dine bağlı insanları güvensizliğe iter. Düşünce dünyasında ben de varım, benim de insana, hayata, varlığa, bilgiye ve değere ilişkin söyleyeceklerim ve değerli görüşlerim var deniliyorsa yine felsefeye ihtiyaç vardır. Bunun yolu ise felsefenin geliştirdiği dile ve retoriğe yabancı kalmamaktan geçer. Aynı dili konuşamayanlar hiçbir zaman anlayamazlar. Felsefeden kopmak düşünce dünyasından kopmak anlamına gelir. Felsefe çağdaş insani sorunlarla ilgilenir. Din eğitimi de kendi alanında bu sorunlardan haberdar olması ve hazırlık yapması için felsefe dünyası ile yakından ilgilenmelidir. Etkili söz söyleme insanın düşünsel emeği ile üretilebilir. İnsanların durumlarına uygun etkili söz söylemek Kuran’ın da bir emirdir.⁷¹ Hakikatin savunulmayacak bir yönü yok ki farklı düşüncelerden korksun. Hakikat adına savunulmayacak düşüncelerimizin varlığını ise ancak felsefesi karşılaşmalarımız ile bilebiliriz. Kendimizi nasıl savunacağımızı yine bu karşılaşmalardan öğreniriz.

15. Farklı Düşünce, Bilgi ve Kültürlere Açık Olma: İnsanın kendisini gerçekleştirmesi ancak insanları ve onların düşüncelerini tanımakla mümkündür.⁷² Ancak başkaları yoluyla kendimiz hakkında doğru bilgi elde edebiliriz.⁷³ Alanı ne olursa olsun bilgiye

68) Tozlu, *age*, s.117.

69) Erdem, *agm*, s. 194.

70) Bay, Erdal, Küçüköğlü, Adnan, “Eğitimin Felsefi Temelleri” <http://www.aymavisi.org/makale/egitim%20felsefi%20temelleri.html> 15.08.2015.

71) 4/*Nisa*/ 63

72) Gürsoy, *agm*, s. 19

73) Gadamer’den akt. Aysevener, Kubilay, “Antikçağ’dan Günümüze Tarih Tasarımları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2009, C.VIII S. 18-19, s.16.

kapalı olmamak felsefi tutum ile gerçekleşebilir. İnsan kendi dışında kalan kültürel ve düşünsel alanlara açık olmalıdır. Diğer disiplinlere karşılaştırmalar yapabilmek dış sorulara makul ve etkili cevap üretebilme söz konusu açıklık ile elde edilebilir. İnsanlığın geçirmiş olduğu düşünsel birikimden haberdar olmayı gerekli kılar. Bilinenleri ve söylenmişleri ayağınızın altına almadan yeni bir şey söyleyemezsiniz. Bilinenleri tekrar etmek eğitim değildir. İlgili konularda hızlı bir şekilde kim ne söylemiş ne düşünmüş ise bunun eğitimi mutlaka alınmalıdır. Dış soruları da dikkate almalı, eleştirilere kulak vermelidir. Tüm insanlık ile ortak yönlerimizden biri akıldır. İnsanlığın ortak iyilerinden olan tüm düşünceler İslam'a açılan kapılardır. İnsanlığın ortak dili makuliyettir. Ötekinde bulunan iyiyi takdir etmemiz kendi iyimizi yüceltmekten başka bir şey değildir. Din eğitimcileri söyleyeceklerini ancak insanlığın ortak aklına ve mantığına söyleyebilirse kendilerini anlatabilmiş olurlar.

Karşılaştırma yapılmadan insan mükemmele ve kesin yargıya ulaşamaz. İnsanın düşüncesi felsefe pazarında kendi düşüncesine değer bulur. Felsefe düşünce pazarıdır. İnsan ürettiği düşünceleri felsefe dünyasında görücüye çıkarır, beğenen, değerli bulan ve işine yarayan da onu alır ve kullanır. İnsanların düşünce ve görüşlerinin takip edilmesi felsefi ortamı gerektirir. İnsani diyalog karşımızdaki insanları dinlemekten ve anlamaktan geçer. Bu nedenle Müslümanlar evrensel felsefe birikiminden haberdar olmalı ve ona katkı sunabilmelidir.

Kuran'da emredilen aklı kullanma yalnızca kendi aklını kullanma anlamına gelmez. Felsefe başkalarının aklını kullanmayı ve onlardan yararlanmayı gerektirir. Felsefe bir bakıma geniş çerçeveli insanlık istişaresidir. Dini ve kültürü ne olursa olsun diğer insanların herhangi bir konuda yürüttüğü akıl da bizim için geçerli ve değerli olabilir. Hikmetin bir bölümünü bütün insanlığın ürettiği akli malzeme oluşturur. Felsefe her türlü düşünceye, görüşe açık olmayı temsil eder. Ancak bu taklit, aynen kabul etme ve aktarma anlamına gelmez. Özgün bir dönüştürme, kendine uygun duruma getirme ile felsefe her alanda yapılabilir. Kişi ve toplumun kendisini açması ve aşması ancak felsefi karşılaşmalar ile mümkündür. Düşünce karşılaşmasını tamamlamamış toplumlar kendilerinin düzeylerini bilemezler. İnsanın kendi hakikatinin değerini bilmesi ve takdir etmesi için de felsefe gereklidir. İnsan kendi hakikatinin doğruluğunu yüceltiğini, hakikat adına öne çıkan kabul görmüş düşünceleri tanımakla bilebilir.

İnsan hakkında yapılan araştırmalar ve felsefi bakış açıları, din eğitiminde çeşitli karşılaştırmalar yapmaya imkân verir. Aslında söz konusu karşılaştırma yöntemi Kuran'ın da kullandığı bir yöntemdir. Kuran da indiği dönemdeki muhalif düşüncelere yer vermiş, onların yanlış ve batıl görüş ve düşüncelerini çürütmüştür.⁷⁴ Karşılaştırma felsefi tutumun en önemli özelliklerinden biridir.

Ana disiplin ilkelerine sadık kalmak koşulu ile din eğitimi diğer bütün alanlardan yararlanarak özel alan problemlerine yeni çözümler getirebilir. Din eğitimi biliminde çok

74) 43/Zuhruf Suresi/ 19, 5/Maide Suresi /73.

güçlü bir genel kültür ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu genel kültür, din eğitimcisinin çağdaş bilimsel alanlar ile ilişki kurmasını sağlayacak ve insanın kendi kendisine sorguladığı problemler üzerinde yeni ufuklar açmasını⁷⁵ sağlayacaktır. Din eğitimi alanında işlevsel ve başarılı eğitim modelleri keşfetmek için dinin; insan, toplum ve farklı kültür ilişkileri üzerine felsefi değerlendirmelere ihtiyaç vardır.⁷⁶ Yaratıcılık, yeni gelişmelerden kopmamak ve doğru yolda olduğunu anlamak için farklı düşüncelere açık olmayı gerektirmektedir.

16. Değişim ve Gelişim: Eğitim denilen bitimsiz yolculuk, insana her türlü değişme, değiştirme ve gelişim imkânlarını sunabilmelidir. Felsefe insanın kendi hakikati, içinde yaşadığı toplumsal gerçekliği ve insanlığın düşünsel birikimi ile hesaplaşmasıdır. Felsefe ile düşünceler damıtılır. Mantığın süzgecinden geçirilir. Bu hesaplaşma sürekli güzelleşme, sürekli iyileşme, sürekli daha doğruya ulaşma çabasıdır. Eleştirilerle oluşturduğumuz hakikatleri daha ileri götürme şansımız olur. Felsefenin hedefi bilgi ve bilinç ile aydınlatılmış ve eleştirel sağduyuya ulaşmak, kesin bilgiye değil doğruya daha yakın olan ve insan yaşamına ve ilişkilerine daha az zarar veren bir görüşe varmaya çalışmaktır. İnsan hayatı ile ilgili istenmeyen olaylar, buhranlar ve zor sorunlarla ilişkisini hiç kopartmayan ve sürekli çözüm arayan anlayışın hâkim kılınmasıdır. Bütün insanların farkına varmalar da felsefi problemlerle uğraşmalar ve hepsinin en azından felsefi önyargıları vardır. İnsan felsefi düşünceleri tanıdıkça kendisinin ve diğer insanların felsefi kimliği hakkında bilgi edinmiş olur.⁷⁷

Felsefesiz bir hayat, sıradan, rutin, monoton, renksiz ve ezber bir hayattır. Felsefe insanın güzelliği, iyiliği ve doğruluğu fark etmesine neden olur. Felsefe insana açık bir ruh hali kazandırır. Felsefe, insanı zihinsel gaffetin karanlığından aklın aydınlığına çıkarır, hayata ve olaylara duyarlı hale getirir. Felsefenin amaçladığı tefekkür boyutu insanın hayata öz bilinci ile katılmasını sağlar. Tefekkür ise sadece akıl yürütme ve fikir üretme planında kalmaz. İnsanı bilinçli yaşamaya, tedricî bir ilmî araştırmaya, gözlem, deney ve inceleme ile varlık ve olayların mahiyetini idrâk etmeye yöneltir.⁷⁸

17. Düşünceyi Etkili Bir Şekilde Dile Getirme: Felsefe yaratıcı ve yansıtıcı düşünceyi geliştirir. Etkili konuşmak için düşünce gücü, mantık ve kelime dağarcığı önemlidir. Düşünceleri belli bir mantık ve düzen içinde sunabilmek için felsefe zengin bir araçtır. Felsefenin birincil derecede ilgili olduğu alanlardan biri de dildir. Felsefe tarihinde birçok filozof dil dünyasında sözcük ve kavramların anlamlarının açıklığa kavuşturmayı felsefenin temel görevlerinden biri olarak kabul etmişlerdir. Felsefe bu anlamda okuduğumuzu anlama, anladığımızı ve düşüncelerimizi daha etkili bir şekilde açıklamaya yardımcı olur.

75) Izgar, Hüseyin, Gürsel, Musa, *Eğitim Bilimlerinin Gelişimi*, Nobel Yayınları, Ankara 2001, s.85.

76) Keleş, *age*, s.6.

77) Popper'den akt. Alada, A. Dinç, “İktisat Düşüncesinde Felsefi Yaklaşımın Önemi”. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1988, C. 59, S. 2, s.4.

78) Bilgiz, *agm*, s. 53-86.

Doğru düşünmeyen doğru hükümler çıkaramaz. Doğru yorum yapamayan doğru konuşamaz. Düşünmenin tüm çeşitlerini bilmek ve etkin bir şekilde kullanabilmek için felsefe ve mantık gereklidir. İnsanların ne dediklerini tam olarak anlamak için felsefi dinleyişe ihtiyaç vardır. Bu nedenle birçok felsefeci edebiyatı kendisini ifade aracı olarak kullanmıştır. Edebiyatın felsefeye, felsefenin edebiyata açılan kapısı tüm alanlar için yararlanılacak fırsatlar barındırır. Düşünme dil ile yakından ilgilidir. Felsefeden beslenen dil felsefesinin, sanat ve edebiyatın dini anlama ve aktarmada önemli katkıları olacaktır.

18. Bilgeliliği ve Bilgiyi Sevme: Felsefe beşeri bir hikmettir. Hikmetin dilimizdeki karşılığı bilgililik, bilgiçlik değil, her şeyi yerli yerine koyma anlamında bilgeliktir. Bu da her şeyin yerini bilmeyi gerekli kılar.⁷⁹ Bilgi olmadan, bir bilgi diğer bir bilgi akıl ve düşünce ile bütünleştirilmeden her şeyi yerli yerine koymanın imkânı yoktur. Yani ahlak ve adalet için de bilgi ve ondan üretilecek değere ihtiyaç vardır. Kendisinden değer ve düşünce üretilmeyen bir insanı hakikate ulaştıramaz ve ahlaklı yaşatamaz.

Felsefe bilgiyi, bilgeliliği sevmek, bilgiyi paylaşmadır. Bilgelik yolunda olmaktır. Felsefe bilgisini, filozofların görüşlerini, felsefe tarihini öğretmek, felsefe yapmak değildir. İnsan kendi düşüncesini keşfettiği zaman felsefe ile tanışmış olur. Felsefe öğrenme yolunda olmak demektir. Felsefe her şey ile ilgili; fakat her şeyi bilme iddiasında değildir. Bilme isteğini ortaya koyma çabasıdır.⁸⁰ Felsefe, yaşam boyu öğrenme yolunu keşfetmektir. Felsefe insanı okumaya, araştırmaya, incelemeye teşvik eder. Bitmek tükenmek bilmeyen soruları ile insanın düşünce sınırlarını zorlar. İnsan da bu soruların cevaplarını merak eder. İnsanın öğrenmesi için merak çok önemli bir motivasyon kaynağıdır. Ancak merak kendiliğinden oluşmaz. İşte felsefe düşünceye getirdiği zorlamalar ile insandaki öğrenme merakını kamçılar. Bilgisiz soru ile düşünce üretimi olamaz. Felsefe insanı bilmeye, okumaya, anlamaya ve bilgiler arasında karşılaştırmalar yapmaya zorlar.

Felsefe araştırmaya, incelemeye ve gözlem yapmaya sevk eder. İnsan mutlak bilgiye ulaşamayacağına göre felsefe yapmak; insanın tabiatı ve kaderidir.⁸¹ Felsefe kullanmayan bir eğitimci kaçınılmaz şekilde yüzeysel ve özensizdir. Felsefe eğitimciye daha iyi olma ve kendisini geliştirme imkânı sağlar.⁸² Felsefi tutum ile kitap okuma bir ihtiyaç olarak görülür. İnsanda Araştırma isteği doğar. Geçmiş dönemlerin düşünsel çalışmaları ile ilgili bilgi sahibi olmak öğrencilere düşünce tarihini anlama ve anlamlandırmada tarihsel bir perspektif kazandırır. Felsefi çalışmalar kültür ve medeniyetlerin düşünce birikimini bütün yönleri ile ortaya koyar. İnsanlığa ait düşünsel birikimi küçümsemek insanı ve insanlığı geriletir. Felsefe kalitesi insanlığın medeni gelişiminde yükseldiği yerdir. Medeniyetin üzerinde yükseldiği insani idealler, değerler sistemi, dünya görüşleri, ideolojiler

79) Aydın, Salih, “Felsefi ve Dinî Açından Felsefe Eğitiminin Gerekliliği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/1, S. 30, s. 116.

80) Saruhan, Müfit Selim, *İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi*, Grafiker Yayınları Ankara 2013, s.11.

81) Öner, Necati, *Görüşler*, Beyaz Kule Yayınları, Ankara 2009, s.13.

82) Tuncel, *agm*, s.240.

ve sanatsal etkinlikler felsefe ile büyür ve değeri daha iyi anlaşılır. Felsefi tutum bireyler Bu bilinç ile gündelik yaşama bakıldığında karşı karşıya kalınan çeşitli yaşam alışkanlıklarının kültürel arka planlarının, belirli felsefi kabullere dayandığının farkına varılması öğrencilere geniş ufuklar açar. Düşünce çeşitliliği içinde karşılaştırmalar yaparak kendisini tanımaya ilişkilerinde daha bilinçli ve tutarlı olmasına, hoşgörü, alacak gönüllülük ve uzlaşma, sorumluluk ve empati gibi değerleri oluşturmasına katkı sağlar.⁸³

19. Bağımsız Akıl Yürütme ve Kararlar Alabilme: Özellikle öz-denetimi yüksek, kendi davranışlarının kararlarını kendisi alabilen öğrenenler yetiştirilmek isteniyorsa felsefe gereklidir. İnsanlar düşünmekten, soru sormaktan korkmamalı, soru sorulduğu için azarlanmamalıdır. İnsanların sorularına değer verilmelidir. Ortaya koyduğumuz bu çerçeveyi din eğitimi alanına taşıdığımızda, felsefi tutum öğrencilerin bağımsız akıl yürütme yolu ile dini ve ahlaki kanaatlerinde ve kararlarında doğru sonuçlara ulaşmalarına bir öğrenme ortamı hazırlamaktır. Günümüz eğitim anlayışında artık otoritenin istekleri ile değil öğrenenin tecrübesi, inancı, düşünce ve değerleri belirleyici olduğu belirtilmektedir. Bundan dolayı öğrenen aktif olmalı, pasif ve edilgen olmamalı, tercih ve kararlarını kendisi vermelidir.⁸⁴ Felsefi tutum, davranışlar üzerinden yürütüldüğünde öğrencilerin davranışları ile ilgili almış oldukları kararları gözden geçirerek daha doğru kararlar almasına katkı sağladığı görülecektir. Günümüz dünyasında öğrenenlerden beklenen bilgiyi ve onun yorumunu mutlaklaştırmadan, yapılan işi yalnızca otoritelerin yetkilerine ve isteklerine dayandırmayıp, bir şeyin doğruluğunu bilimsel akıl yürütme ve kanıtlama yöntemlerine başvurarak gerçekleştirilmesidir.⁸⁵ Dış disiplin, sorumsuzluk ortamının sürdürülmesine neden olur. Muhakeme, idrak, anlayış gibi zihinsel süreçler ise öğrencilerin kendi davranışlarının sonucunu görmelerine yardımcı olur. Aksi takdirde otoriteye bağımlı görünürde iyi olma durumu ile yetinilir.

20. Bütüncül Bakış Açısı Geliştirme: Belli bir bütünlükte varlığın, hakikatin kavranması felsefe ile mümkündür. Din eğitiminde oluşturulmaya çalışılan çok yönlü entelektüel düşünme ancak felsefe ile yakalanabilir. Felsefe, hakikatin tümünü varlık-bilgi ve değer bütünlüğünde kavrama, inanç ve kuramların çözümlenmesi ve eleştirilmesini tutarlılık yolu ile ele alan oldukça geniş alana sahip düşünce etkinliği,⁸⁶ gerçeği tümü ile el alıp inceleyen bunun sonucunda elde ettiği bilgileri yorumlayan ve sistemleştiren bir uğraştır.⁸⁷ Bilim alanları gerçeği parçalayarak incelerken felsefe gerçeği bir bütün olarak

83) Aysevener, Kubilay, “Felsefe Öğretiminin Çok Kültürlü Bir Dünyada Değer Yükleme İşlevi”, *Uluslar Arası Eğitim Felsefesi Kongresi*, Ankara 2009, s. 340-342.

84) Şişman, Mehmet, Turan, Selahattin, *Sınıf Yönetimi*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2015, s. 13.

85) Çotuksöken, Betül, “*Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projesi*”, <http://www.marjinal.com.tr/detay-tum.asp?mus=tarihvakfi&id=220>

86) Erkılıç, *age*, s.3, 02.08.2015.

87) Bay, Erdal, Adnan Küçükoglu, *Eğitimin Felsefi Temelleri*, 16.07.2015. <http://www.aymavisi.org/makale/egitimin%20felsefi%20temelleri.html>

ele alır ve inceler.⁸⁸ Buradan hareketle hangi alan olursa olsun kendisini bir bütün olarak görmek ve incelemek isteyen bütün ilim dalları felsefeden yararlanır. Felsefe, değerlerin oluşmasına ve geliştirilmesine bütüncül olarak değiştirilmesine imkân sağlar. İnsanın bilgi kaynağı olarak vahyi kabul ettiği gibi akıllı ve sezgiyi de kabul eder. Şu fark ile ki sezgi daha çok kişiseldir. Sezgi akıl alanına taşınmadığı sürece kişisel olmaya mahkûmdur. Din eğitimi yalnızca vahye değil tüm bilgi kaynaklarına ve her türlü beşeri bilgiye ve insan emeği olan düşünceye açıktır. İnsan eğitimine ve insan yaşamına değer katan ve yararlı olan her bilgi önemlidir. Vahiy akıl ayrı değil aynı kaynağın bilgi kaynağıdır. Akıl ve vahiy birbirinin tamamlayıcısıdır. İsfehâni'nin de belirttiği gibi akıl temel ise vahiy binadır. Çünkü akılda zekâ, keskin kavrayış, iyi anlayış, iyi tahayyül, iç görü, belagat, temyiz, uzak görüşlülük, ilham ve derin düşünce ile ortaya çıkan aydınlanma gibi zihinsel işlemler yer alır.⁸⁹ Bilim alanlarının laboratuvarlarında insan deney faresi olarak kalmamalıdır. İnsana bütün olarak hitap etmelidir.⁹⁰

Dini bilginin sağladığı bütünlük insanı bilinç bütünlüğüne götürür. Din eğitimi alanında bilgi sorunumuz yoktur. Bilgiyi işleme bütün resmi görme sorunumuz vardır. Bu işleme işi ancak felsefi bakış açısı ile başarılabilir. Çünkü insanı sadece bir yönü ile ele alan ve onun hakikatini belirleyen bir yöntem, onun gerçekliğini kuşatmada kısır bir perspektife dayanma durumuyla karşı karşıyadır.⁹¹ Batı medeniyeti değerlerdeki ölçsüzlük ve belirsizlik üzerine kurduğu tek yanlı değer üreten hayat felsefesinin sıkıntılarında dolayı hem kendisine hem de insanlığa büyük acılar yaşatmaktadır.⁹² Bu durum insanlığı ve hayatın bütünlüğünü tehdit etmektedir. Dünya görüşünü oluşturan zihinsel çerçeve, varlık, olay ve olgulara bütüncül bakmayı gerektirir. İşte felsefe bu konuda din eğitimine katkı sunabilir.

21. Doğru Bir Din Anlayışı Geliştirme: Felsefe, din ve din anlayışları tarafından oluşturulan yapıları değerlendirir. Tutarsızlıklar varsa bunları tespit eder ve sorgular. Felsefe deyim yerindeyse her şeye burnunu sokar; açık arar. Hakikatte insanın kaldığı yerden geleceğe projeksiyon tutar. İnsanı mükemmele ve daha mükemmele ve en mükemmele taşımak istediği için kuşkucudur. Dini metinleri doğru anlamak, düşünceler arasında benzerlik, karşıtlık, yakınlık, uzaklık gibi birçok ilişkiyi fark edebilmek, dini anlayışlarımızı ve dünya görüşümüzü güçlendirmek ve tutarsızlıklardan arındırmak için felsefi tutuma ihtiyaç vardır. Din eğitimi alanını geliştirmeye sorunlarını çözmeye yönelmiş din eğitimcisi kendini felsefenin duyarlılığı ve sanatın inceliği ile donattığında, bu incelik ve

88) Bay, *agm*, s.3. 16.07.2015.

89) Demirkol, Murat, *İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi* (Bölüm: İslam Ahlak Literatüründe Başlıca Perspektifler), Grafiker Yayınları Ankara, 2013, s.157

90) İnam, Ahmet, *Bilimin Bin bir Yüzü*, Vadi Yayınları, Ankara 1999, s.256

91) Erdem, *agm.*, ss. 179-194.

92) Şener, Sami, *Bilgi ve Toplumsal Dinamizm, Eğitimden Felsefe'ye Necmettin Tozlu Armağanı*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, Ankara 2011, s.483.

duyarlılık ile yapacağı çalışmalarını test edebilir, fark edilmemiş yeni ilişkiler görebilir, denenmemiş birleştirmeler gerçekleştirebilir ve çözüm bekleyen problemler için farklı tasnifler yapabilir.⁹³ Sağlıklı ve bütüncül bir dünya görüşü geliştirmede, inanç ve değerleri oluşturmada, karar ve tercihleri belirlemede, yaşamda nelerin önemli olduğunu nelerin önemli olmadığını sorgulamada felsefe insana rehberlik edebilir.⁹⁴

22. İnançları ve Düşünceleri Güçlendirme: Felsefi tutum insanın inancını taklitten tahkike yükseltebilir. Felsefenin sorduğu ve cevabını aradığı soruların önemli bir kısmı dinde veya dinin insani yorumunda cevabı vardır. Ancak bu cevaplar ister doğrudan vahiye bulunsun ister başka beşeri bir yorum aracılığı ile insana ulaşsın önemli olan bu cevapların insanın kendi özelinde, bilişsel dünyasında cevap bulması ve içselleştirilmesidir. Dinin bireyin iç dünyasında inanç, duygu ve düşünce eşliğinde değere dönüşmesinde felsefe insana yardımcı olabilir. Düşünce denilen şey de dar anlamda delillere bakarak inanma demektir. İnanma iyi düşünme ile güçlenir. İyi düşünmede zihinsel işlemler sıralanır, hedefler üzerinde düşünülür. İyi düşünmede düşünsel hareket alanı genişletilir. Zayıf düşünme ise hemen ve ani karar verme, acelecilik, aklına gelen ilk seçeneği uygulama ve çeşitli mantık hataları barındırır.⁹⁵ Dinde ideal olan ve amaçlanan bireyin ezberci bir yaklaşım yerine, açık bir ruh hali ile hayata daha duyarlı yaklaşması, hayata öz bilinci ile katılması ve inandığı değerlere düşünsel katkı sağlamasıdır. Öğrenenler her zaman düşünce ve davranışların arkasında yatan nedenleri bilmek ister, öğretmenler de bu sorulara mantıklı, makul cevaplar vererek öğrencileri ikna etmek isterler. Hem öğrenci hem de öğretmenlerin tasavvur tecrübelerinin gelişmesi için felsefeden yararlanılabilir.⁹⁶ Felsefe ile din ikame edilip güçlendirilmediği takdirde yine felsefeden gelecek sorularla çeşitli şüpheler ortaya çıkabilir. Dinde felsefi olarak cevabı bulunmayan sorular insanları inkâr yoluna itebilir.

23. Empatik Düşüncüyü Geliştirme: Empatik düşünce ahlakın özünü oluşturur. İnsanın kendisini muhatap olduğu kişinin yerine koyması, olaya ve ilişkilere onun penceresinden bakabilmesi belli bir düşünce düzeyini gerektirir. Empatik düşüncüyü besleyen felsefe daha ahlaklı ve daha tutarlı yaşamaya katkı sağlar. Ahlakî yaşantıya iddialı değerleri alt alta sıralayarak ulaşılamaz. Değerlerin ilişkilerdeki önemi düşünce ile daha iyi anlaşılır. İnsanın düşünce gücünü değerlere yöneltmesi şiddeti, zorbalığı, haksızlığı, kan ve gözyaşını önleyebilir. Düşünce gücü insanı bencil duyguların ve nefsin esaretinden kurtarabilir. Düşünce gücü ile insan gerçek gücüne kavuşur. Duygusal yönümüzü düşüncelerimiz yönettiği zaman gerçek özgürlüğü elde etmiş oluruz. Düşüncesizliğin yolu, bencillığe ve kendini beğenmişliğe ve doyumсуuzluğa çıkar. İnsanlığın kurtuluşu eğitimde, eğitimin asıl yükü ise düşüncededir.⁹⁷

93) İnam, *age*, s.214

94) Bay, *agm*, s.3. [16.07.2015](https://doi.org/10.1501/16072015).

95) Bakioğlu, Aysen, *Çağdaş Sınıf Yönetimi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2014, s.87

96) Berger, Peter L., *Dinin Sosyal Gerçekliği*, Çev. Ali Coşkun, İnsan Yayınları, İstanbul 1993, s.63.

97) Tozlu, *age*, s.29.

24. Problem Çözme: Felsefe düşünme, sorunları görme ve sorun çözme, çözüm için farklı seçenekleri görebilme ve soru sormayı sürdürme ile tam olarak hayatın merkezindedir.⁹⁸ İnsanlığın herhangi bir problemini çözme çözen insanlığın huzur ve mutluluğu için her türlü bilimsel çaba ve teknolojik üretim de problem çözme alanı olarak kabul edilebilir. Bunun dışında bütün bilimsel alanlar çalışmalarında bilimsel bir yöntem olarak problem çözmeyi temel almıştır. Bir güçlüğü veya sorunu görme ve sorun için muhtemel çözüm yolları üretme felsefi yaklaşımın özünü oluşturur. Bir zorluğun farkında olma, çözüm için çok yönlü ihtimaller düşünebilme, bu ihtimallerden en uygun olanını seçme, tercih edilen çözümü uygulama ve sonucu değerlendirme problem çözenin basamaklarıdır. Problem çözülmediği vakit ya yedek çözümlerden biri devreye sokulur veya değerlendirme sonucuna göre yeni çözüm alternatifleri geliştirilir. Felsefi akıl yürütmeler, eğitim öğretim ortamlarında ortaya çıkabilecek problemin fark edilmesinde ve problemin çözümüne ilişkin ihtimallerin neler olabileceği konusunda öğretmen ve öğrencilere yardımcı olur. Çünkü felsefe problemi sevmez, açığa çıkarılmasından hoşlanır ve problem çözmeye odaklıdır. Çözümü için kafa yormak ise felsefi tutumun gereğidir. Bütün bilinçli düşünceler problem ile sürdürülür ve sonuca bağlanır.⁹⁹ Bu demektir ki problemler bilinçli düşünme için fırsat oluşturur.

Din eğitimi alanında ortaya çıkan sorunlarının problem çözme bir yöntem olarak kullanılabilir. Vahyin indirilişi sürecinde problem çözme önemli bir eğitim yöntemi olarak kullanılmış birçok ayetin indiriliş amacı yaşanan bir problemin çözümü ile ilgili olmuştur. Kur'an'da ortak akılla vurgu yapılmıştır istişare müminin Müslümanların işlerini yürütürken kullanmaları gereken bir yöntem olarak övülmüştür. Hz. Peygamber de ortak akla önem vermiş problemlerin çözümünde istişareyi önemli bir çözüm yöntemi olarak kullanmıştır. Yönetici sahabeler de sosyal ve ekonomik problemlerin çözümünde akli ve düşünceli vahyin yanında başvuru kaynağı olarak kullanmıştır. Problemlerin çözümü için geliştirilecek ihtimaller ve seçeneklerin özgür ortamda çoğalması problemlerin çözümünde elimizi güçlendirecektir.

25. Güncellik: Felsefe, içinde yaşanan zamanın mantığı, entelektüel gündemin lokomotif, çağdaş düşüncelerin birbirleri ile yarıştığı, dünya görüşlerinin hesaplaştığı zihinsel bir arenadır. Güncel düşünce dünyasını felsefe olmadan takip etmek imkânsızdır. Çünkü her düşüncenin tarihi geçmişi, birbirleri ile etkileşimi ve düşünsel serüveni felsefi birikim ile bilinir. Özellikle günümüzde evrensel boyut kazanmış insan düşüncesini tanımadan, genel geçer düşünce yapılarını bilmeden, çağdaş etkili bir din eğitimi dili ve mantığı oluşturulamaz. Medeni rekabet ve yarışta yaşayan dili kullanmak en önemli tebliğ ilkesidir.¹⁰⁰ Dil, mantık ve felsefeden ayrı düşünülemez.

98) Tuncel, Gül, “Öğretmenlerin Kendi Eğitim Felsefelerini İnşa Etmeleri Üzerine”, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2004, S. 10, s.224.

99) Bakioğlu, Ayşen, *Çağdaş Sınıf Yönetimi*, Nobel Yayınları, Ankara 2014, s.88.

100) 14/İbrahim Suresi/4.

E. Sonuç

Din kendi içinde eğitim bileşenlerinin hemen hepsini bulandıran bir eğitim kurumudur. Din eğitimindeki eğitim faaliyetlerini düzenlerken dinin kendi öz-yapısında bulunan hazır eğitim unsurlarına, eğitim yöntem ve tekniklerine öncelikle yer verilmelidir. Ancak din eğitiminin daha etkili, daha verimli olması ve güncel bir nitelik kazanması için sosyal bilimlerden ve bilimsel veri ve sonuçlardan yararlanılması gerekir. Bu çalışmada sosyal bilimlerin önemli alanlarından biri olan felsefenin din eğitime verebileceği katkının imkânları araştırılmıştır. Felsefe alanının birçok konuda din eğitime katkı yapabileceği görülmüştür. İnsan, her alanda olduğu gibi eğitim alanında da kendisini geliştirmeye ve yeni arayışlara girişmiş ve bunun sonucunda da eğitim bilimi oluşmuştur. Dinin ve eğitimin ortak amacı insan davranışında yapmak istedikleri değişimdir. Bu durumda insan ile ilgili bilimler eğitim alanının yararlanacağı disiplinler olmuştur. Felsefe de bunlardan biridir.

Her şeyden önce felsefenin ne'liği konusunda kesin sınırları çizilmiş, standartları oluşturulmuş, dondurulmuş bir tanımının ve anlayışın olmadığı, buna karşın her işin, her insanın her davranışın, her bilimsel alanın felsefi bir boyutu olduğunun altını çizmeliyiz. Her işin ve her görevin bir felsefesi vardır. Herhangi bir işin yapılmadan önce, yapılırken ve yapıldıktan sonra felsefe iş başındadır. Şöyle ki felsefe işlere amaç kazandırır, zihinsel olarak sıraya koyar, uygulamada öncelik ve sonralık ile tertip ve düzen sağlar, uygulama sonrasında ise eksikleri, fazlalıkları gösterir, söz konusu görevin tekrar icrasında yeni düşüncelere ilham kaynağı olur. Bu anlamda felsefe durup bakma, ne olduğunu anlama, yeniden değerlendirmedir.

Günümüzde felsefe alanı ile kendisini ilişkilendirmeyen ve felsefenin düşünsel çeşitliliğinden yararlanmayan bilim alanı yok gibidir. Her bilim alanı gibi din eğitimi biliminin de kendi alanına uygun, kendisine özgü bir felsefesi olmalıdır. Bu anlamda din eğitiminin felsefenin temsil ettiği düşünce alanı ile sıkı bir ilişkisi vardır. Dini sorumluluğun akli muhatap olması, birçok konunun eğitiminde bilişsel yönün ağır basması gibi özellikler dikkate alındığında din eğitiminin bir bakıma düşünce eğitimi olduğu söylenebilir. Bu düşünceden hareketle felsefenin din eğitimi için ne kadar önemli olduğu ortaya çıkar. Din ve felsefe ilişkisi anlaşılmadan din eğitimi ve felsefe konusu anlaşılabilir. Felsefeden ne anladığınıza, niçin felsefe yaptığınıza ve icra edilen felsefenin sonuçlarına göre din felsefe hakkında bir yargı ortaya koyar. Felsefe inançsızlık alanı olmadığı gibi, yapılış amacına, tarzına ve ulaştırdığı sonuçlara göre de zihinsel bir tevekkül ve hatta düşünsel bir cihad da olabilir. Felsefenin din eğitime verdiği katkı göz önünde bulundurulduğunda felsefenin bir inançsızlık alanı değil aksine, sağlam ve tutarlı inanç biriktirme alanı olduğu görülür. İnsanın zihinsel kabiliyetlerini kullanarak felsefe yapması, dini literatürde inanan insandan beklenen gerçekte bir zihinsel tevekkül olarak kabul edilmelidir.

Din eğitimi felsefesinin felsefeden yararlanırken söylenebilecek en önemli ilkesi felsefe yapılırken dinin açık genel kabul görmüş inanç, görüş ve uygulamalarını belirleyen vahye ters düşmemesidir. Dinin yorum yapılabilecek konularında ise felsefe yapmanın kapısı sonuna kadar açıktır. Felsefi tutum dinin karşı olduğu bir tutum değildir. Aksine

dinin desteklediği bir tutumdur. Selim akıl da tıpkı vahiy gibi, nurdur, furkan'dır. Çünkü o da Allah'ın insana verdiği bir nimettir. Akıl iyiye ve güzelliğe kullanıldığı müddetçe ilahi irade ile zaten çatışmaz.

Felsefe ve din eğitimi ilişkisinde din eğitimindeki felsefi kazanımlar olarak;

Felsefi tutum geliştirme, amaç oluşturma, alı kullanmaya teşvik ve düşünceyi harekete geçirme, bilinçli yaşama, sebep sonuç ilişkilerini fark etme, doğru düşünme yollarını öğrenme, inançları ve düşünceleri güçlendirme, üst düzey akıl yürütmeleri gerçekleştirme, eleştirme ve sorgulama, özgür bir kafa yapısı ve hoşgörü ortamı sağlama, kötülükten kaçınma ve iyiliğin iyi olduğunu anlama, soru sorma/doğru soru sorma/soru sormayı öğrenme, insanın kendisini tanımasına aracılık yapabilir. Felsefe öğrenenleri araştırmaya, incelemeye, gözlem yapmaya, felsefe dünyasından gelecek sorulara hazır olmaya, etkin ve makul cevaplar üretmeye, farklı düşünce, bilgi ve kültürlerle açık olmaya çağırır. Yaratıcılığı özendirir ve geliştirir. Karşılaştırmalar yapabilme, değişim ve gelişime açık olma, en doğruya en güzele en iyiye ulaşma, kendini gerçekleştirme, düşünceyi etkili bir şekilde dile getirme, okumaya, araştırmaya, incelemeye teşvik etme, tutarlılık, bağımsız kararlar alabilme, bütüncül bakış açısı geliştirme, doğru bir din anlayışı geliştirme, insana ideal kazandırma, insanı zihinsel patinaj ve bataklıktan önleme, aklın sınırlarını gösterme, empatik düşünceyi besleme, bilgeliği ve bilgiyi sevdirmeye gibi başlıklarda özetlenebilir.

Bütün din eğitimcilerinin işbirliği ve ortak çabası ile geliştirilecek felsefi tartışmalar alanda düşünsel birikime dönüşebilir. Bu durum, din eğitimi alanında görülen eklektik düşünce yapısının düzeltilmesine de katkı sağlayabilir. Eğitimin felsefi bakış açısı ile ele alınması, eğitim uygulamalarında karşılaşılan sorunların çözümüne ilişkin yeni anlayış ve yöntemler ortaya koyabilir. Felsefi olarak analizi yapılmış, düşünsel olarak sistematize edilmiş, sağlam gerekçeler ile temellendirilmiş, eleştiriye açık bir eğitim alanı daha makul, daha işlevsel, daha başarılı ve daha etkili olacaktır. Din eğitiminin felsefi bakış açısı ile ele alınması, eğitim uygulamalarında karşılaşılan sorunlarının çözümüne ilişkin yeni anlayış ve yöntemler ortaya koyabilir. Günümüz dünyasında din eğitimi biliminde çok güçlü bir genel kültür ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu genel kültür, din eğitimcisinin çağdaş bilimsel alanlar ile ilişki kurmasını, insan, toplum ve kültür ilişkileri üzerine felsefi değerlendirmeler yapmasını zorunlu duruma getirmiştir. Din eğitiminin çok yönlü çağdaş problemleri bu birikim ile çözülebilir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, Burhan. Köksalan, Bahadır, Aydın, Kamil. “*Küreselleşme Kısacasında Türk Eğitim Sisteminin Felsefe Sorunu*”, *Eğitim-Birsen Yayınları, Uluslararası Eğitim Felsefesi Kongresi 2009*.
- Alada, A. Dinç. “*İktisat Düşüncesinde Felsefi Yaklaşımın Önemi*”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 1988.

- Arslan, Hasan. “*Dinle İlgili Düşünce, Tanım ve Algılamalar*”, *Hikmet Yurdu*, İmam-ı Azam Ebu Hanife Özel Sayısı, 2010. C. III, S. 5.
- Aydın, Salih. “*Felsefî ve Dinî Açından Felsefe Eğitiminin Gerekliliği*”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/1. S. 30.
- Aysevener, Kubilay. “*Felsefe Öğretiminin Çok Kültürlü Bir Dünyada Değer Yükleme İşlevi*”. *Uluslararası Eğitim Felsefesi Kongresi Eğitim Birsen*, Ankara, 2009, s. 340-342.
- Bakıoğlu, Ayşen, *Çağdaş Sınıf Yönetimi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2014.
- Bay, Erdal. Küçüköğlü, Adnan. “*Eğitimin Felsefi Temelleri*” <http://www.aymavisi.org/makale/egitimin%20felsefi%20temelleri.html> 12.07.2015.
- Berger, Peter L., *Dinin Sosyal Gerçekliği*, Çev. Ali Coşkun, İnsan Yayınları, İstanbul 1993.
- Bilen, Osman. “*Dini Anlama Çabası Olarak Felsefi Anlama*”, *Kutlu Doğum Sempozyumu - 2000: Üçüncü 1000’e Girerken İslâm*, 2005.
- Bilgiz, Musa. “*Kur’an’da Bilgi ve Düşünce Üretimi*”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2012, C. I, S. 3, s. 53-86.
- Bingöl, Abdulkuddüs. “*İslam Düşüncesi*” ve “*İslam Felsefesi*” Üzerine, *Felsefe Dünyası*, 1995, S. 15.
- Bozkurt, Ömer. “*İslam Filozoflarında Felsefe Hayat İlişkisi*”, *Felsefe Dünyası*, S. 53, 2011/1.
- Cevizci, Ahmet. *Eğitim Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul 2011.
- Çelikel, Bülent. “*Din Eğitimi Neden Çağdaşlaş(a)madı?*”, *Küreselleşme Sürecinde Eğitim Sorunlarının Felsefi Boyutu Konferansı*, 2009.
- Çotuksöken, Betül. *Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projesi*, Ankara 2002.
- Dedeoğlu, Münir. “*Epistemolojik Bağlamda Felsefe-Din İlişkisinin Rasyonalitesi ve Felsefi Temelleri*”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 2014, C. III, S. 1.
- Demirkol, Murat, *İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi* (Bölüm: İslam Ahlak Literatüründe Başlıca Perspektifler), Grafiker Yayınları Ankara, 2013.
- Dölek, Haydar. “*Malebranche Düşüncesinde Din-Felsefe İlişkisi*”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, C. XIX, S. 1.
- Erdem, Hüseyin Suphi, *İnsan Şahsiyetinin Gelişimine Holistik Bakış: Felsefi Perspektiften Davranışçı ve Bilişselci Ekolün Eleştirisi*, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , 2010, C. I, sayı: 1, s. 179-194
- Erkılıç, Turan Akman, *Eğitim Felsefesi Tanımı Konusu Özellikleri ve Gelişimi*, http://home.anadolu.edu.tr/~aboyaci/ders/eb/kaynaklar/T_Erkilic1.pdf 12.08.2015.

- Ertürk, Selahattin. “Türkiye’de Eğitim Felsefesi Sorunu”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1988, S. 3.
- Gottlieb, Eli, “Dini Düşüncenin Gelişimi”, Çev. Mustafa Ulu, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* _ [www.dinbilimleri.com], 2012, C. XII, S. 1.
- Gürsoy, Kenan. “Felsefe ve Hoşgörü”, *Felsefe Dünyası*, S. 1,1991.
- Izgar, Hüseyin, Gürsel, Musa. *Eğitim Bilimlerinin Gelişimi*, Nobel Yayınları, Ankara 2001.
- İnam, Ahmet. *Bilimin Binbir Yüzü*, Vadi Yayınları, Ankara 1999.
- Jasper, Karl. *Felsefe Nedir?*, Say Yayınları, İstanbul 2000.
- Keleş, Hüseyin. “Temel Eğitim Felsefesi Akımları Bağlamında John Locke’un Liberal Eğitim Anlayışı”, (Yayınlanmış Yüksek Lisans), Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Erzurum, 2013.
- Korlaeçi, Murtaza, “Din-Felsefe Etkileşimi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, C. XXXIX.
- Kubat, Mehmet, “İslam Düşüncesinde Aklın Vahiy Karşısındaki Konumu”, *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 2011, C. VIII, S. 1.
- Öner, Necati, “Felsefi Tutum”, *Felsefe Dünyası Dergisi*, 1995.
- Öner, Necati, *Görüşler*, Beyaz Kule Yayınları, Ankara 2009.
- Örs, Yaman, “Felsefe Konusunda Geleneksel Tutum ve Temel Yanılgılar”, *Bilim Eğitim ve Düşünce Dergisi*, 2001.
- Sadeddin, Orhan, “Felsefe Nedir?”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, S. 3.
- Saruhan, Müfit Selim, *İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi*, Grafiker Yayınları Ankara, 2013.
- Sönmez, Veysel, *Eğitim Felsefesi*, Arı Yayıncılık, Ankara 2011.
- Şener, Sami, *Bilgi ve Toplumsal Dinamizm, Eğitimden Felsefe’ye Necmettin Tozlu Armağanı*, Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, Ankara 2011.
- Şişman, Mehmet, Turan, Selahattin, *Sınıf Yönetimi*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2015.
- Tanrıverdi, Hasan. “Felsefi Düşünce ve İslam Dünyasındaki Seyri”, *Uluslararası “İslamî İlimlerin Teşekkülü ve İslamî İlimler Arası İlişkiler” Sempozyumu (28-30 Nisan 2014/Biшкеk-Kırgızistan) Bildiriler Kitabı*, 2014.
- Taşdelen, İskender, *Mantığın Gelişimi*, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Ankara 2013.
- TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara 2005.
- Terzi, Ali Rıza, *Eğitim Bilimine Giriş*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2008.

- Tozlu Necmeddin, *Eğitimden Felsefeye*, Bayburt Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2014.
- Tuncel, Gül, “Öğretmenlerin Kendi Eğitim Felsefelerini İnşa Etmeleri Üzerine”, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2004, S. 10.
- Tüba, *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü* <<http://www.tubaterim.gov.tr/>> 12.08.2015.
- Ünal, Oğuzhan, *Düşünme Biçimleri*, <http://www.oguzhanhoca.com/dusunme-bicimleri.html> 12.09.2019.
- Ural, Şafak, “Felsefe ve Teoloji”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/1, S. 30.
- Veysel, Çetin, *Felsefe Bir İşe Yarar mı?*, Etik Yayınları, İstanbul 2007.
- Wulf, Christoph, *Eğitim Bilimi*, Çev. Hasan Hüseyin Aksoy ve arkadaşları, Dipnot Yayınları, Ankara 2010.
- Yasa, Metin, “Felsefe ve Din Felsefesi Öğretimi”, *Modern Dönemde İlahiyat Eğitimi, Müfredatı ve Yöntem Tartışmaları (Uluslararası Katılımlı Çalıştay 19-25 Temmuz 2010)*, 2011.
- Yayla, Ahmet. *Tozlu'nun Eğitim Felsefesi Anlayışında Yeni Bir Eğitim İdeali, Eğitimden Felsefe'ye Necmettin Tozlu*, 1988, S. 3.